

İç Çatışmalar ve Dış Müdahaleler Arasında Lübnan *Lebanon Between Internal Conflicts and Foreign Intervention*

Ümit ÇELİK*

Özet

Bu çalışmada Lübnan İç Savaşı'nın dünya politikasında bıraktığı derin izler, Refik Hariri suikastının Ortadoğu'daki güç dengesini ne yönde değiştirdiği, Suriye'nin Lübnan politikasında ne gibi değişiklikler olduğu ve ABD ile Fransa gibi küresel güçlerin Lübnan ve Suriye'ye bakışı analiz edilecektir. Bu çerçevede, Lübnan dış politikasında içsel faktörlerin rolü, Lübnan İç Savaşı, Refik Hariri suikastı ve suikastla bağlantılı olan ABD, Avrupa ve Ortadoğu merkezli gelişmeler ele alınmaktadır. Çalışmanın temel amacı iç savaşın nedenleri ve sonuçları ışığında, Hariri suikastının dünya kamuoyu ve Ortadoğu coğrafyasında yarattığı etkiyi genel hatlarıyla ortaya koymak ve bugün Lübnan'ı, Suriye'yi ve dolayısıyla bütün Ortadoğu coğrafyasını sarsabilecek tehlikelere dikkat çekmektir.

Anahtar Kelimeler: *Mezhepsel Demokrasi, Lübnan İç Savaşı, Hariri Suikastı, Suriye'ye Baskılar, Amerikan ve Fransız Politikaları*

Abstract

In this study will be analyzed that how the Lebanese Civil War deeply effect world politics, in which way the Rafik al-Hariri assassination shifted the balance of power in the Middle East, what has changed in Syrian politics on Lebanon and viewpoint of the USA and France to Syria. In this regard, the role of domestic factor in Lebanese foreign policy, the Lebanese Civil War, the al-Hariri assassination and USA, Europe and the Middle East-centered facts which be linked with this assassination is dealt with. The main aim of this study is to determine generally the effects of the al-Hariri assassination in public opinion and in the Middle East region and to attract attention the threats that can shake Lebanon, Syria and all the Middle East in future, in the extent of the reasons and consequences of the civil war.

Keywords: *Confessional Democracy, Lebanese Civil War, al-Hariri Assassination, Syria Under Pressure, American and French Politics.*

* Uludağ Üniversitesi-Bursa

Giriş

Tarih boyunca dış müdahalelere ve iç çatışmalara sahne olan Lübnan, son dönemde Başbakan Refik Hariri suikastı, bu suikastla bağlantılı olan seri siyasi cinayetler ve Suriye'nin Lübnan'dan askerlerini çekmeye başlamasıyla birlikte, kendi siyasi geleceği açısından yeni bir sayfa açmıştır. Ancak Lübnan'da istikrar ve güven ortamının sağlanmasına ve Lübnan ordusunun inşa edilmesine büyük katkı sağlayan Suriye'nin çekilmesine paralel olarak, Lübnan'da istikrarsızlık artmıştır. Bunlara ek olarak, 2006'da ülkedeki Hizbullah militanları ile İsrail arasında yaşanan savaş, ülkeyi tekrar dünya politikasının merkezine yerleştirmiştir.

Adını kendi topraklarındaki kayalık Lübnan Dağlarından alan Lübnan, geçmişte yaklaşık 400 yıl Osmanlı egemenliğinde kalmış, 1800'lü yılların ortalarında, "ayrıcılık bir bağımsız sancak" statüsü verilmiş bir Osmanlı toprağıydı. Lübnan bölgesindeki şiddet ve kaos ortamı, bu ülkenin Osmanlı egemenliği döneminde de görülen bir özelliğidir. Lübnan'da, 1958'de yaşanan iç savaştan yaklaşık yüz yıl önce de Fransa'nın ve Katolik Kilisesi'nin desteklediği Hıristiyanlar ile Dürziler arasında çatışmalar yaşanmıştır.

Günümüzde, Lübnan'da iktidarı ve devlet bürokrasisini değişik dini ve etnik gruplar arasında paylaşan ve güç dengesi esasına dayanan siyasal sistemin kökenleri, Osmanlı egemenliği dönemine dek uzanır. Osmanlı İmparatorluğu, Fransa, İngiltere, Avusturya, Prusya ve Rusya arasında imzalanan 1864 tarihli *Beyoğlu Protokolü*'ne göre, Lübnan Sancağı Babıali'nin atayacağı "Hıristiyan bir mutasarrıf" tarafından yönetilecek ve "çeşitli cemaatlerin temsil edildiği" on kişilik bir meclis bulunacaktı. Lübnan'ın bu ayrıcalıklı statüsü Birinci Dünya Savaşı'na kadar sürdü. Savaşın ardından, 1920'de Fransızlar Suriye ve Lübnan'ın mandasını elde etti. İkinci Dünya Savaşı sırasında, Fransız himayesinden kurtulup bağımsız bir ülke olan Lübnan, ilk olarak 1958'de, daha sonra 1975'ten itibaren yaşanan iç savaşla büyük bir yıkıma uğradı.

Lübnan İç Savaşı Lübnanlı birçok dini ve etnik grubun birbirleriyle çatıştığı Nisan 1975'ten Ekim 1990'a kadar süren çatışmalar sürecidir. 15 yıllık savaş boyunca tahminen 130,000 – 200,000 arasında Lübnanlı öldürüldü ve Lübnan ekonomisi felç oldu. Ülke Suriye, İsrail ve Filistin kuvvetleri tarafından işgal edildi ve İran askeri danışmanları ülkede faaliyet gösterdi. Amerikan, İngiliz, İtalyan ve Fransız askerlerinin yanı sıra, Birleşmiş Milletler kuvvetleri de Lübnan'a müdahale etti. Sonuçta, Orta Doğu'nun dini, siyasi ve milliyetçi hiziplerinin çoğu bu savaşta yer aldı. Savaşın bir sonucu olarak, ülkenin siyasi sistemi Lübnan'ın Müslüman çoğunluğuna daha fazla güç kazandırarak değişime uğradı.

Tarih boyunca Bizanslılar, Haçlılar, Memluklar, Osmanlılar ve Fransızların egemenliğinde, çok farklı uygarlıklara ev sahipliği yapmış olan bu küçük coğrafyada, günümüzde birbirinden farklı çıkarları olan 20'ye yakın dini mezhep ve etnik topluluk yaşamaktadır. Bu parçalanmış yapıya ek olarak, dış güçlerin nüfuz mücadelelerine de sahne olan ülke, 1950'lerin ortalarından itibaren giderek şiddet ve kaos ortamına sürüklenmiştir. Uzun yıllar Suriye, İsrail, ABD ve Fransa gibi küresel ve bölgesel güçlerin askeri ve siyasi müdahaleleriyle çalkalanan ülke, aynı zamanda İran'ın ve dolayısıyla Şia İslam'ının nüfuz alanıdır.

Başkent Beyrut, 1950–70 yılları arasında Ortadoğu'nun gözbebeği idi. Lübnan'ın serbest ekonomi ve döviz sistemi, altın esasına dayalı istikrarlı ve uluslararası geçerliliği olan parası, banka hesaplarının gizliliğini sağlayan kanunları, çekici banka faizleri Beyrut'u Arap zenginlerinin bankacılık merkezi haline getirdi. Ayrıca deniz ve hava yoluyla dünyaya açılması ve yabancı firma ve bankalar için de Ortadoğu'ya girmek açısından ideal bir üs olan Beyrut, serbest liman bölgesiyle Ortadoğu'nun en büyük antreposu oldu.

Ancak 1970'lerden sonra başlayan iç karışıklıklar ve Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra, Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) karargâhını buraya taşıması ve devlet otoritesinin ve düzeninin zayıflaması Beyrut'un cazibesini kaybettirdi. İç savaş Beyrut'un çok ağır maddi hasarına ve can kaybına uğramasına yol açtı. Savaş 1991 yılında sona erdiğinde, Beyrut bir harabeye dönüşmüştü ve binlerce Lübnanlı can vermişti. Adeta yeniden inşa edilen Beyrut, 15 yıl sonra bir yıkım daha yaşadı. Temmuz 2006 tarihinde başlayan İsrail-Lübnan Krizi'nde, İsrail'in hava saldırıları sırasında Beyrut, özellikle kentin güney kısmı ağır hasar görmüştür. Kentin merkezi onarılmasına ve maddi olarak biraz toparlanmasına rağmen, Beyrut'un geleceği hala belirsizdir.

Lübnan'a yapılan dış müdahaleler, hassas dengeler üzerine kurulu siyasi sistemi işleyemez hale getirmiş ve ülkede zaten var olan dini-etnik ayrılıkları daha da derinleştirmiştir. Ülke bu haliyle, ortak bir "Lübnanlılık" kimliği etrafında bir ulus devlet olmaktan oldukça uzaktır. Sonu gelmez iç savaş ve savaşın ülkede yarattığı maddi-manevi büyük yıkım, ülkenin adını dini-etnik parçalanmışlıkla anılır hale getirmiştir. Öyle ki ülkedeki sürüp giden kaos ve siyasi cinayetler, uluslararası ilişkilere "Lübnanlaşma" kavramını sokmuştur. Lübnanlaşma kavramı bugün benzer süreçlerle yüz yüze gelen ülkeler için kullanılmaktadır. Tarihi süreçte iç siyasi dengelerin oldukça kırılgan olduğu Lübnan, zaman zaman bir "demokrasi adası" görünümü verse de günümüzde hassas bir dönemden geçmektedir.

I. Bölüm

Lübnan'da Güç Mücadeleleri ve İç Savaş

1. Kaos Ortamı, Siyasi Suikastlar ve Lübnan

Refik Hariri suikastı Lübnan ve Ortadoğu tarihinde, ülkelerin siyasi liderlerine yönelik suikastların, o ülkenin dış politikası ve bölgedeki dengeleri ne kadar çabuk etkileyebileceğini göstermiştir. Siyasi suikastlar Lübnanlıların siyasi kurumlara ve devlet otoritesine duydukları güveni ortadan kaldırırken, aynı zamanda toplumsal ve siyasal bölünmüşlüğü de teşvik etmektedir.

1977'de Dürzi lider Kemal Canbulat, 1982'de Marunî Cumhurbaşkanı Beşir Cemayel, 1987'de Başbakan Raşit Kerami, 1989'da Marunî Cumhurbaşkanı Rene Lauwad ve 2002'de Hıristiyan milis şeflerinden ElieHobeika, Hariri suikastına benzer şekilde öldürülmüşlerdi.¹ Lübnan'da patlayan her bomba ve siyasi cinayetler, Suriye karşıtlığı dışında

¹"Timeline:Lebanon", <http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle-east/country-profiles.>, (11.12.2011)

ortak bir platform geliştiremeyen Lübnanlıları dini, mezhepsel, siyasi ve ekonomik olarak derin bir parçalanmışlığa sürüklemektedir.

Sınırları Fransa önderliğinde Batılı güçler tarafından çizilmiş olan Lübnan, pek çok dini-mezhepsel ve etnik gruptan oluşan bir mozaiktir. Kuruluşundan beri dış müdahalelere çok açık olan ülkede, her mezhepsel ve etnik grup siyasi iktidar mücadelesinden pay alabilmek için, ülke dışından güçlü müttefiklere ihtiyaç duymakta ve dışarıdan aldığı güçle iç dengeyi sağlamaya çalışmaktadır.² 20. Yüzyıl boyunca siyasi ve kültürel bölünme riskiyle yaşamış kırılğan bir siyasi yapıya sahip olan Lübnan, Hariri suikastıyla birlikte, 1970 ve 1980'li yıllardaki iç savaş günlerine geri dönme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır.

Yakın dönemde Mayıs 2005'te başlayan genel seçimler, ABD yönetimi tarafından Suriye baskısından uzak, demokratik ve istikrarlı bir Lübnan'ın başlangıcı ve Ortadoğu'da Irak'la başlayan demokratikleşme sürecinin bir halkası olarak sunuldu. Ancak daha seçimler sonuçlanmadan art arda gelen siyasi cinayetler, Lübnan'ın bir suikastlar ülkesi haline geldiğini gösterdi. Seçimlerin yapıldığı yıl boyunca da Hariri suikastıyla bağlantılı olduğu düşünülen suikastlar devam etti.

Seçimler devam ederken, Haziran 2005'te Suriye karşıtı Lübnanlı gazeteci Samir Kasir'in ve seçimlerin bitmesinin ardından Komünist Parti lideri George Hawi'nin, Beyrut'ta aynı ay içinde ve aynı yöntemle arabalarının sürücü koltuğuna yerleştirilen bombayla öldürülmesi, Hariri suikastı sonrası yaşanan tabloyu tekrarladı.³ Hatta Suriye karşıtı cephe, suikastlara karışan güvenlik güçlerini korumakla suçladıkları Suriye yanlısı Lübnan Cumhurbaşkanı Emile Lahoud'u istifaya çağırdı.

Bu iki suikastın ardından, Suriye karşıtı cephenin planlayıp, Suriye yanlılarına bir misilleme olarak gerçekleştirdiği ileri sürülen bir saldırı daha yaşandı. Hükümet kurma çalışmaları devam ederken, Temmuz 2005'te yine Beyrut'ta, Savunma Bakanı Elias el-Murr'un konvoyuna bombalı saldırı yapıldı. İki kişinin öldüğü saldırının hedefi, saldırıyı hafif yara alarak atlatan Cumhurbaşkanı Lahoud'un damadı ve Suriye yanlısı olan Murr'du.⁴

Hariri suikastının yol açtığı gerilim ve özellikle ABD ve Fransa'nın Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'a yönelik baskıları sonucu, Hariri suikastı ilk kurbanını verdi ve Suriye İçişleri Bakanı Gazi Kenan Ekim 2005'te intihar etti.⁵ Kenan'ın ölümü, Suriye'nin Hariri suikastı için bir kurban seçtiği ve Kenan'ın intiharla değil bir siyasi cinayetle öldürüldüğü şeklinde yorumlandı.

Gazi Kenan Suriye İçişleri Bakanı olmadan önce, 1982–2003 yılları arasında Suriye İstihbarat servisi El-Muhaberat'ın Lübnan'daki en yetkili ismiydi. Ayrıca Lübnan siyasetindeki etkisi o dereceye yükselmışti ki Lübnan Cumhurbaşkanı'nın seçimi, onun onayı

²SouadMekhenned, "LebaneseareCharged in Killing of Formen Premier", New York Times, 13 October 2005.

³Mona El-Naggar, "Car BombKillsAnother Anti-SyriaPolitician in Beirut", New York Times, 15 September 2005.

⁴JoelBrinkley, "Pro-SyriaOfficialSurvivesLatestLebanon Car Bombing", New York Times, 13 September 2005.

⁵"Hariri Suikastında İlk Kurban Gazi Kenan Oldu", http://levantwatch.blogspot.com/2005_10_01.archive.html, (11.12.2011)

olmadan gerçekleşmezdi. Gazi Kenan'ın ölmesiyle, Hariri suikastındaki Suriye bağlantısının “kişiselleştirilmiş” olduğu öne sürüldü.⁶

Kenan'ın ölümünden sonra da siyasi cinayetler devam etti. Önce Eylül 2005'te, Lübnan'daki LBC televizyonu haber programları sunucusu May Şıdyak, yine arabasının sürücü koltuğuna yerleştirilen bombanın patlamasıyla ağır yaralandı. Ardından, Aralık ayında Suriye karşıtı Lübnanlı milletvekili ve gazeteci Gibran Tueni, aynı yöntemle sürücü koltuğuna yerleştirilen bombayla öldürüldü.⁷ Tueni suikastı Hariri suikastıyla bağlantılı olan 2005 yılındaki son suikast olmuştu. Aynı zamanda, Tueni suikastı BM'nin Hariri suikastı soruşturmasıyla doğrudan bağlantılı bir suikastı ve Lübnan'da BM soruşturmasıyla ilgili yeni suikastların da yapılabileceğini gösterdi.

Hariri suikastından sonra, 2005 yılı içinde gerçekleştirilen bu seri suikastların hepsinin de arabaların sürücü koltuğuna yerleştirilen bombalarla gerçekleştirilmesi, suikastı yapanların aynı güçler olduğu inancını pekiştirdi. Kısa bir zaman dilimi içinde, Lübnan'ın siyasi cinayetler, seçim sancısı, iktidar mücadeleleri ve ABD, Fransa ve Suriye bağlantılı dış baskılarla dolu kritik ve kırılmalı bir dönemden geçmesi, “Lübnan iç savaş yıllarına geri mi dönüyor” sorusunu akıllara getirmiştir.

ABD yönetiminin açıklamalarıyla Suriye'ye karşı tırmandırılan kriz sonucunda, uluslararası baskı ve tehditler karşısında hareket alanı giderek daralan Suriye, Lübnan'daki askeri güçlerini Nisan 2005'te geri çekti. Dolayısıyla, Hariri suikastının en büyük sonucu Suriye'nin Lübnan'daki askeri varlığını sona erdirmesi oldu. Buna rağmen, Hariri suikastından sonra, Lübnan'daki iktidar mücadelesi sertleşti, cinayetler durmadı ve siyasi suikastlar birbirini izledi.

Bu tedirgin tablo Lübnan'ın, ABD işgali sonrası Irak'taki kaosla karşılaştırılmasına yol açmış ve İsrail-Filistin çatışması da düşünüldüğünde, Lübnan Ortadoğu'nun “üç kanayan yarasından biri” haline gelmiştir. Hariri suikastı ülkede yaşanan ilk siyasi suikast değildir ve görünen o ki son da olmayacaktır. Ülkede tarih boyunca cumhurbaşkanları ve başbakanlar dahil bir çok üst düzey devlet görevlisi suikasta kurban gitmiştir. Ülkede bir türlü sonu gelmeyen istikrarsızlık ve kaos ortamı, yapay sınırlar üzerine kurulan Lübnan'ın dış müdahalelere açık bir ülke olmasının ve tarih boyunca yaşanan güç mücadelelerinden kaynaklanan kanlı iç çatışmaların doğrudan bir sonucudur.

2. İç Savaşın Nedenleri

Lübnan'ı iç savaşa sürükleyen iki temel etken vardır: Marunî Hıristiyanları resmen ülkedeki en büyük grup olarak tanıyan 1943 Ulusal Paktı'nın mezhepler arasında eşitsizliğe neden olduğuna dair inanç ve FKÖ'nün en güçlü kalesi olan Lübnan'ın giderek İsrail-Filistin

⁶ Aynı yer.

⁷ Yasin Altıoğlu, “Refik Hariri Suikastı ve Suriye”, <http://www.tasam.org.modules.php?name=78.>, (11.12.2011)

çatışmasının odağı haline gelmesi.⁸ Bu çerçevede Lübnan İç Savaşı'nın kökenleri, 1943'te Fransa'dan bağımsızlığın kazanıldığı dönemde, ülkenin etnik ve dini karışımı arasında siyasi gücün dağıtımını konusundaki düzenlemelere dayanır.

Bu düzenlemelerle, Marunî Hıristiyanlar resmen en büyük grup olarak tanındı ve Sünni Müslümanlar, Şii Müslümanlar, Ortodoks Hıristiyanlar ve Dürziler onların ardından geliyordu. Bağımsızlığın kazanılması üzerine, Lübnan'ın en güçlü gruplarından olan Marunîler ve Şiiiler "Ulusal Pakt" adı verilen bir güç paylaşımı formülünü benimsediler. Mezhep temsiline dayanan siyasetin temel dayanağı 1932 yılı nüfus sayımıydı. Ancak bu sayım Hıristiyanların ülke halkının çoğunluğunu teşkil ettiği bir zamanda yapılmıştı.⁹

Ulusal Pakt cumhurbaşkanının Maruni, başbakanın Sünni, meclis başkanının Şii ve onun yardımcısının da bir Ortodoks olmasını öngörüyordu. Ayrıca, Pakt 55 üyeli genel kurulun 6 Hıristiyan üyeye karşılık 5 Müslüman üye oranıyla oluşturulmasını şart koşuyordu. Bununla birlikte, her grup diğer herhangi bir grubun politikalarını veto etme gücüne yeterince sahip olacaktı. Zamanla, buna benzer bir güç dengesi hükümet bürokrasisi ve Lübnan ordusunda da uygulandı. Çünkü Ulusal Pakt dini inançlara dayalı bir güç paylaşımı oluşturdu. Kurulan hükümet şeklinden sık sık "mezhepsel demokrasi" (confessionaldemocracy) diye bahsedilmiştir.¹⁰

Paktın yaratıcıları bunun böyle olmasını umut etti. Çünkü hiçbir grup diğerlerinin çıkarlarını tehdit edecek kadar yeterince güçlü değildi. Tüm gruplar ulusal politikayı şekillendirmek için işbirliği yapma gereksinimi duyacaktı. Benzer şekilde, her grubun parlamento ve hükümette temsili garanti edildiği için, hiçbir grup hükümetin dışında kalmaktan korkmayacaktı. Siyaset bilimcilerin çoğu, demokratik özelliklerle birçok dini ve etnik gruba sahip olmanın olası yıkıcı etkilerini yumuşatacak güç paylaşımı unsurlarını birleştiren, bu yenilikçi mezhepsel demokrasiden övgüyle bahsetmiştir.¹¹

Bu olumlu yönüne rağmen, başlangıçtan beri mezhepsel demokrasinin sorunlarının belirtileri vardı. Ulusal Pakt dini kimlikleri ortadan kaldırmaktan çok dikkatini onların üzerine odakladı. Ayrıca bu pakt özellikle koloni Lübnan'ının daha üst mevkilerinde iyi temsil edilen ve Fransızların koruyuculuğunda güçlenen Marunî aileleri gibi, aynı seçkin ailelerin ellerinde siyasi güç kaybetti. Diğer taraftan Pakt, grupların nüfus oranı ya da liderleri değişime uğradığında, güç dengesini de değiştirecek bir hükmü içermiyordu. Sonuçta bu eksiklik kadereci anlayışı ortaya çıkardı.¹²

1960'ların ilk yıllarında Müslümanlar çoğunluğa ulaştılar ama en büyük resmi siyasi güç hala Hıristiyanların elinde kaldı. Dahası, sistem sadece topluluk liderlerinin İsrail, Suriye

⁸ Bu etkenlerin dışında, protesto gösterilerinin, sosyal hareketlerin de Lübnan'daki iç savaşın başlamasında payı olduğunun üzerinde duran bazı yazarlar vardır: Bkz: Michael D. Dawahare, *CivilSocietyandLebanon*, Brown WalkerPress, Florida, 2000, s. 10.

⁹ SimonHaddad, "TheRelevance of PoliticalTrust in PostwarLebanon", *CitizenshipStudies*, Vol. 6, No. 2, 2002, s. 203.

¹⁰ Daniel Brumberg, "LebaneseCivilWar." Microsoft Student, Redmond, WA, Microsoft Corporation, 2008.

¹¹ Aynı yer.

¹² Aynı yer.

ve İran gibi bölgesel güçlerden destek aramadığı ölçüde işledi. Bir topluluk tarafından yapılan herhangi bir dış ittifak kurma girişimi, diğer topluluğun çıkarlarını tehdit ettiği ve Ulusal Pakt'ın hassas dengesini baltaladığı gerekçesiyle engellendi.

Lübnan İç Savaşı'nın patlak vermesinin esas sebebi, 1948'de kurulan İsrail devletine karşı direnişin 1960'ların sonunda El-Fetih'in liderliğindeki Filistin Kurtuluş Örgütü tarafından yaygınlaştırılması ve güçlendirilmesidir. Eylül 1970'te Ürdün'den kanlı bir saldırıyla atılan FKÖ'nün en güçlü kalesi Lübnan'dı. Bu örgüt Lübnan'daki siyasal ortamın istikrarsızlığından da yararlanarak, bu ülkede oldukça güçlü bir yapılanma kurmuştu. Kurduğu kamplarda binlerce gerilla eğitiliyor, İsrail'e karşı mücadele buradan yönlendiriliyordu. Bunun da ötesinde, Filistin hareketi tıpkı Ürdün'de olduğu gibi Lübnan'da da iç siyasetin bir aktörü haline gelmeye başlamıştı. Filistinlilerin en güçlü oldukları ve silahlı olarak ortaya çıktıkları yer Lübnan'dı. Batı Şeria ve Gazze gibi diğer bölgeler İsrail'in işgali ve baskısı altındaydı, ayrıca Ürdün Kralı Hüseyin "Kara Eylül" saldırısıyla FKÖ'yü etkin biçimde sindirmişti.¹³

3. İç Savaş Yılları

1950'lerin sonlarında, Pan-Arabizm giderek yaygınlaşmaya başladı. Mısır ve Suriye 1958'de kısa ömürlü olan Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurmak için birleşti. Ek olarak, birçok Arap Devleti 1948'de Lübnan'ın güney sınırında kurulan Yahudi İsrail Devleti'ne karşı ortak hareket etti. Lübnanlı Marunî Hıristiyan Cumhurbaşkanı Kamil Şamun, genelde kendisinin Arap Orta Doğu'sunda yalnız kalmasına neden olacak bu ve benzeri bölgesel konularda, fazlasıyla Batı yanlısı duruşunu devam ettirdi.

Şamun Hıristiyan rakiplerine tahammülsüzlüğünü ve Müslüman karşıtlığını giderek arttırdı. 1957'de görev süresinin sonuna yaklaşırken, Şamun ikinci kez seçilmek için diğer siyasi liderleri anayasal olmayan bir girişime yönlendirdi. Bunun sonucunda bölgesel baskıların tansiyon yükseltildi ve Mayıs 1958'de iç savaş patlak verdi. Kısmen Şamun'u uarmak için, kısmen de Irak'taki darbe gibi diğer bölgesel krizler yüzünden, ABD Temmuz'da Lübnan'a 14,000 asker çıkardı. Üç hafta sonra, tahminen 2,000 – 4,000 arası Lübnanlıların ölümüyle savaş sona erdi.¹⁴

Haziran 1967'de, İsrail Altı Gün Savaşı'nda Arap kuvvetlerini yenilgiye uğrattı ve sınırlarının ötesindeki birçok toprağı işgal etti. Filistinli Arapların büyük çoğunluğu Lübnan'a kaçtı ve FKÖ'nün silahlı militanları da onlarla birlikte geldi. Diğer Filistinlilerin birçoğu ise, FKÖ'nün İsrail sınırında bir yarı devlet kurmuş olduğu Ürdün'e sığındı. FKÖ'nün gücü arttığında Ürdün Kralı Hüseyin gittikçe telaşlanmaya başladı. 1970'te, Kral Hüseyin Filistinlileri Ürdün'den çıkarmak amacıyla küçük ölçekli bir savaşa girişti ve Filistinli mültecilerin diğer kısmı ile FKÖ militanları Lübnan'a kaçtı.¹⁵

Lübnan'daki durum geçiciydi. Her ne kadar Müslümanlar 1960'ların başında çoğunluğu elde etmişse de Hıristiyanlar askeri ve siyasi gücünü kaybetmemişti. FKÖ'nün ağır

¹³ B.J. Odeh, *Lübnan'da İç Savaş*, Yavuz Alogan (çev.), Belge Yay., İstanbul, 1986, s. 37.

¹⁴ Brumberg, a.g.m.

¹⁵ Aynı yer.

silahlı kuvvetlerinin ülkeye gelişiyle, askeri güç dengesi Müslümanlar ve Arap milliyetçileri lehine değişti. Ulusal Pakt tarafından gücü garanti edilen Hıristiyan hükümeti, ne paktı değiştirmeye yanaştı ne de Müslüman militanların hukuk dışı bir güce sahip olmasına izin verdi. Büyük ölçüde bunun bir sonucu olarak, Nisan 1975'te, Hıristiyan Falanjist hareketin militanları Doğu Beyrut'taki Filistinlilere saldırarak, Lübnan'daki iç savaşın ilk kıvılcımını ateşledi.¹⁶

Savaşın ilk birkaç yılında, çatışma Kemal Canbulat tarafından idare edilen bir Dürzi gücü olan "Lübnan Ulusal Hareketi" (LUH) ve Şamun liderliğindeki bir Marunî kuvvet olan "Lübnan Cephesi" etrafında gerçekleşti. Her bir taraf diğer militanlarla kuvvetlerini birleştirdi. LUH, FKÖ ve Müslümanlarla birleşti ve Lübnan Cephesi diğer Hıristiyanlarla ittifak kurdu. Militanlar silahlarının birçoğunu hızla parçalanan Lübnan ordusundan ele geçirdi. Lübnan Cephesi Ulusal Pakt'ın feshedilmesi önerisinin ancak FKÖ'nün Lübnan'dan dışarı çıkarılmasından sonra dikkate alınacağını söylerken, LUH da Pakt'ın feshedilmesine çalışıyordu.¹⁷

FKÖ LUH'un önde gelen askeri müttefiki olduğundan, LUH Hıristiyan teklifini geri çevirdi ve onun yerine Hıristiyan kuvvetler üzerine birkaç saldırı yürüttü. Suriye Cumhurbaşkanı Hafız Esad, Müslüman LUH savaşı kazandığı takdirde, İsrail'in Lübnan'ı işgal edebileceğinden ve daha geniş bir Arap-İsrail savaşının patlak vermesinden korkuyordu. 1976'da, Esad Hıristiyan Lübnan Cephesi'ne müdahale etmek için, Suriye askerlerini Lübnan'a gönderdi.

Suriye birlikleri savaşa bir ara vererek Lübnan'da düzenin sağlanmasında başarılı oldu. Savaş durmuşken, Mart 1978'de, FKÖ Lübnan'ı işgal etmesi için İsrail'i kışkırtarak, Lübnan'daki üslerinden İsrail üzerine birkaç saldırı düzenledi. İsraililer Hıristiyan toplulukların liderlerinden biri olan Beşir Cemayel'e destek oldular. Cemayel Hıristiyan rakipleri üzerinde denetimi sağlayarak, bir Hıristiyan mini devleti kurdu. Güç dengesindeki bu değişim, Suriye'yi bağımlı Hıristiyanlardan koparıp, çoğunluğu Müslüman, Filistin yanlısı ve iyi silahlanmış bir grup olan LUH'a doğru kaydırması için harekete geçirdi. Çatışma İsrail Nisan 1981'de iki Suriye helikopterini düşürünce şiddetlendi. Birçok gözlemci büyük ölçekli bir Suriye-İsrail savaşının başlamasından endişeleniyordu. İsrail, Suriye ve FKÖ arasında bir ateşkes görüşmesi için ABD'nin harekete geçmesi istendi. İsrail Haziran'da geri çekildi fakat İsrail yanlısı Hıristiyan militanların denetiminde bir bölge oluşturuldu.¹⁸

Ateşkesten sonra FKÖ İsrail'e tekrar saldırdı. Haziran 1982'de, İsrail Lübnan'ı bombalayarak misilleme yaptı. İsrail saldırarak Beyrut'a ilerlerken, bombalama Filistinli militanlara ağır kayıplar verdirdi. Militanların çoğu ülkeyi terk etti. Bir Hıristiyan olan Beşir Cemayel İsrail'in desteğiyle, Ağustos'ta Cumhurbaşkanı seçildi ama üç hafta sonra bir bombayla öldürüldü. Batı hükümetlerinin çoğu suikastın arkasında Suriye'nin olduğuna

¹⁶Hassan Krayem, "The Lebanese Civil War And The Taif Agreement", American University Of Beirut, <http://www.aub.edu.lb>, 29.12.2011.

¹⁷Brumberg, a.g.m.

¹⁸Aynı yer.

inanıyordu. Kısmen buna karşılık olarak, İsrail'in bilgisi dahilinde İsrail desteğindeki Falanjist militanlar, Eylül'de 800-1500 arasında Filistinli mülteciyi katletti.¹⁹

Büyük bir uluslararası haykırış sonrasında, bir İsrail komisyonu katliamı önlemedikleri için hatalı olan liderlerini kınadı. Bombalı saldırıda öldürülen Beşir Cemayel'in yerine, Mayıs 1983'te İsrail'le bir barış antlaşması yapan kardeşi Emin Cemayel Cumhurbaşkanlığına getirildi. Antlaşma Dürzilerin ve FKÖ kuvvetlerinin şiddetli bir ters tepkisine yol açtı. Suriye'nin desteğiyle, Dürzi - FKÖ kuvvetleri ülkenin bazı kesimlerini birlikte işgal altında tutan Falanjist militanlara ve Lübnan Ordusu'na saldırı düzenlediler.²⁰

Dürzi - FKÖ saldırısı ve Beşir Cemayel suikastı İsrail, Fransa ve ABD'nin Hıristiyanların tamamen kuşatılabileceği yönündeki endişelerini arttırdı. 1983'ün ortalarında, ABD ve Fransa Dürzi - FKÖ kuvvetlerini bombaladı ve Eylül'e kadar Amerikan ve Fransız birlikleri Beyrut'a yerleştirildi. Bir ay sonra Ekim 1983'te, bomba yüklü bir kamyonla karargaha yapılan saldırıda 241 Amerikan ve 58 Fransız askeri öldürüldü. Bu olay Şubat 1984'te Amerikalıları Müslüman kuvvetlerini bombalamak için harekete geçirecektir.

Ancak bu ikinci Amerikan müdahalesi Müslümanları zayıflatmaktan çok, Dürziler ve giderek güçlenen Emel (*Amal - Afwaj al-Muqawimah al-Lubnaniyya, Lübnan Direniş Hareketi*) adıyla bilinen Şii militanları daha da cesaretlendirdi. Müslüman kuvvetleri beraberce Hıristiyan kuvvetlerini Batı Beyrut'tan dışarı sürdüler. Bu başarı Şubat'ta Amerikan askerlerinin Beyrut'tan tamamen geri çekilmesine neden olacaktır. Kısa süre sonra kalan Batı kuvvetleri de geri çekilmek zorunda kaldı.²¹

Amerikan askerlerinin ayrılışı ve İsrail destekli Hıristiyan hükümetinin mağlubiyeti ile birlikte, Suriye Lübnan Cumhurbaşkanı Emin Cemayel'i Lübnan-İsrail barış antlaşmasını bozmaya zorladı. Mart 1984'te, Suriye Lübnanlı Hıristiyan ve Müslüman liderlere ulusal bir uzlaşma hükümeti kurmak için baskı yaptı. Suriye'nin Lübnan'da düzeni sağlama girişimleri bir parça başarıya rağmen, yine kendisinin diğer bazı politikaları ve özellikle İran'la ilgili politikaları yüzünden sekteye uğradı. Suriye Güney Beyrut'taki Şii militanları güçlendirmek amacıyla, İran'dan askeri ve mali yardım aldı.

Binlerce Şii mülteci Güney Beyrut'a ulaşmak için Güney Lübnan'a kaçmış, 1979'daki İran İslam Devrimi'nden esinlenen bu militanlar gücünü ve itibarını arttırmıştı. İran Suriye'den çok kendisine daha sadık olan Şiileri eğitmesi için, devrim muhafızları mensuplarını sevk etti. Buna bağlı olarak, Suriye Lübnan'da kendisine yakın bir hükümet kurmakta zorluk çekti. Şii topluluğu kendisine yardım sağlamak amacıyla, kendi arasında keskin bir şekilde bölündü: daha laik Suriyeliler ya da daha dini İranlılar.²²

1985 yılında, Filistin Kurtuluş Örgütü Arafat yanlılarıyla Arafat karşıtı *Filistin Ulusal Selamet Cephesi (FUSC)* arasında bölünmüş durumdaydı. Bu bölünmenin tetiklediği siyasi

¹⁹ Aynı yer.

²⁰ Aynı yer.

²¹ Aynı yer.

²² Aynı yer.

kaos ortamında, hem iç savaşın hem de Filistin ulusal kurtuluş mücadelesi tarihinin en acı tablolarından biri ortaya çıktı. Mayıs 1985'te Lübnan Ordusu'nun Müslüman askerlerden oluşan 6. Tugayı'nın desteğini alan Emel örgütü, Sabra, Şatila ve Bourj-el-Barajneh mülteci kamplarındaki FKÖ militanlarına karşı saldırıya geçti.²³

Saldırının amacı FKÖ'yü Lübnan'dan çıkarmaktı. Haziran 1985'te imzalanan ateşkes antlaşması da hiçbir işe yaramadı ve Eylül ayında Emel-FKÖ çatışması tekrar başladı. VelidCanbulat'ın Sosyalist İlerici Partisi FKÖ'den yana tutum aldı. 1986'da, Emel örgütünün saldırıları bu kez Lübnan Komünist Partisi'ne yöneldi. Merkez komite üyelerinin bir bölümünün kaçırılıp öldürülmesi üzerine partinin direnişi kırıldı.²⁴

1988 baharında, Hizbullah, sadık bir İran yanlısı Şii grup ve daha ılımlı Emel arasında çatışma çıktı. Çatışmanın yayılmasını önlemek için, Suriye Cumhurbaşkanı Esad ve ABD Dışişleri Bakanı George Shultz Lübnan'da görüştüler ve bir siyasi reform planı hazırladılar. Ancak, Lübnan Meclisi bir lider üzerinde anlaşmaya varamayınca plan başarısız oldu. Ekim'de, geçici Başbakan General MichelAoun Hıristiyan yanlısı kendi kabinesini kurarak, bu kaosa karşılık verdi ve Suriyeli işgalcilere karşı "kurtuluş savaşı" adını verdiği bir savaş açtı. Bununla birlikte, Aoun'un askerleri ilk önce, birçoğu Aoun'un savaşının Hıristiyanlara karşı bütün Müslüman militanları birleştireceğinden korkan kendi Hıristiyan rakiplerine karşı savaştı. Bu korkunun geçerli bir dayanağı olduğu, Ağustos 1989'da, Suriye tarafından desteklenen birkaç Müslüman grubun anti-Aoun koalisyonunu oluşturmasıyla kanıtlandı.²⁵

Ekim 1989'da, Lübnan Parlamentosu'nun kalan üyelerinin birçoğu, Arap Birliği tarafından tasarlanan bir siyasi reform önerisini görüşmek için, Suudi Arabistan / Taif'te görüştü. Sonuç çoğunlukla "Taif Anlaşması" olarak bilinen Ulusal Uzlaşma Bildirgesi'nin kabulü oldu. Taif Anlaşması Hıristiyanların bundan sonra nüfusun çoğunluğunu oluşturmadığını tanıyor ve Hıristiyanlar ile Müslümanların, 99'dan 108'e çıkarılan (daha sonra 128) parlamentodaki sandalye sayısında, eşit pay sahibi olacağını öngörüyordu.²⁶

Anlaşma cumhurbaşkanlığını yine bir Hıristiyana bıraktı. Çünkü Müslümanlar Hıristiyan bir cumhurbaşkanı için hassastı. Taif Anlaşması'ndan sonra şekillenen Lübnan hükümeti, cumhurbaşkanının yetkilerini azaltmak için anayasada değişiklik yaptı. Buna göre, cumhurbaşkanının başbakan (bir Sünni) atamak için meclis başkanına (bir Şii) danışması gerekiyordu ve cumhurbaşkanının bakanları görevden alma yetkisi kabineye devredildi.

Aoun bu değişiklikleri reddetti ve 1990'da başka bir ayaklanma başlattı. Ancak, Suriye Aoun'un saldırılarını çabucak bastırdı ve böylece Ekim 1990'da iç savaşı bitirerek, Lübnan ordusunun yeniden inşasına girişti ve siyasi reformları uygulamaya koydu. Lübnan'ın kendi siyasi egemenliğini sağlamak arzusuyla, Suriye daha önceden EliasHrawi'nin cumhurbaşkanı

²³ Edgar O'Ballance, *CivilWar in Lebanon1975-1992*, St. Martin'sPress, New York, 1998, s. 164.

²⁴ O'Ballance, a.g.m., s. 164,165.

²⁵ Krayem, a.g.m.

²⁶ Brumberg, a.g.m.

ve 1992’de Refik Hariri’nin başbakan seçilmesini güvenceye almıştı. Her ikisi de Suriye’nin güvenilir müttefikleri olduğunu kanıtladı.²⁷

Suriye’nin desteğiyle, parlamento seçimleri Hıristiyan boykotuna rağmen Eylül 1992’de yapıldı. Suriye’nin varlığı seçimleri fazlasıyla etki altında bırakmış olsa da seçimler öncekilere kıyasla barışçıldı ve birçok yabancı gözlemci tarafından olumlu olarak görüldü. Seçimlerin ardından, Sünni Müslüman Refik Hariri yönetiminde yeni bir hükümet kuruldu. Lübnan’ın en zengin adamı olan Hariri, devletle vatandaş ve Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında bir güven ortamı yaratmaya çalıştı.

İç savaşta tahminen 130.000 ile 200.000 arasında Lübnanlı öldü ve on binlercesi ülkeyi terk etti. Yaklaşık 25 – 30 milyar Dolarlık mal ve gelir kaybından dolayı, ekonomik maliyetler Lübnan’ı sarsıyor ve ülke boşalıyordu.²⁸ Savaşın sonra, Lübnan kendi ekonomisini yeniden yapılandırma ve savaşın önce var olan ve savaşla birlikte artışa geçen büyük sosyal ve ekonomik eşitsizliklere çare bulma tehdidiyle yüz yüze geldi. Ayrıca, Lübnan iç savaşa yol açan kontenjanlara benzer dini ve etnik kontenjanlar aracılığıyla, reform yapılmasına rağmen, hala gücün paylaştırıldığı yeni siyasal sistemiyle uğraşmak zorunda kaldı.

II. Bölüm

Hariri Suikastı Sonrası Dönem

1. Lübnan Siyasetinin Sembolü: Refik Hariri

Lübnan’ın ulusal sembolü Refik Hariri sadece bağımsız bir işadamı değil, aynı zamanda adı lekelenmemiş bir kişilik olarak, toplumun her kesimi tarafından büyük saygı gören bir liderdi. “Bay Lübnan” adıyla halkın hafızasında yer edindi.²⁹ Refik Hariri Suriye karşıtı Lübnanlıların gözünde, davası uğruna ortak düşman Suriye’ye karşı mücadele etmiş ve ülkesi için hayatını kaybetmiş bir ulusal kahramandır.

Hariri 1944 doğumlu Sünni bir Müslüman’dı. Siyasete atılmadan önce, Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerine yatırımlar yapan bir iş adamıydı. 1970’lerde Suud ailesiyle olan yakınlığı sayesinde aldığı ihaleler yoluyla, kendi çabalarıyla milyoner bir sanayici ve işadamı oldu. 1978’de, Hariri kaliteli müteahhitlik hizmetlerine karşılık bir ödül olarak, Suudi Kraliyet ailesi tarafından Suudi Arabistan vatandaşı yapıldı ve krallığın Lübnan özel temsilciliğine getirildi.

Hariri daha sonra, 1979’da Oger isimli şirketi alarak Suudi Arabistan’ın baş müteahhitliğine geçti ve merkezi Paris’te bulunan OgerInternational’ı kurdu. İlgi alanını müteahhitlikten bankacılık, emlak, petrol, iletişim ve yayın sektörüne kadar genişletti. Siyasi kariyerinin dışında, Hariri Lübnan içinde ve dışında yaklaşık 30.000 Lübnanlı öğrenciye burs veren, hayır kurumlarına milyonlarca dolar bağış yapan biriydi. 1980’ler boyunca, Forbes

²⁷ Aynı yer.

²⁸ Aynı yer.

²⁹ AdelDarwish, “Rafik Hariri: Mr. Lebanon and His Futuristic Look”, <http://www.mideastnews.com/hariri05.htm>.

dergisine göre dünyanın en zengin 100 kişisi arasında gösterildi. Ölümünden bir yıl sonra eşi, çocukları ve kız kardeşi toplam 16 Milyar Dolarlık serveti paylaştı.³⁰

1993'te Beyrut'ta "Future TV" televizyon istasyonunu kurdu ve birkaç gazetesini satın aldı. Al-Mustaqbal (Gelecek) adlı kendi gazetesini yayın hayatına başlattı. Ayrıca Lübnan İç Savaşı'nın ardından, Beyrut merkezde yeniden canlandırılan ve hemen hemen tekele dönüştürülen "Solidere A.Ş."nin en büyük hissedarı haline geldi. 1982'de İsrail işgalinin Lübnanlı mağdurlarına 12 Milyon Dolar bağışladı ve kendi parasıyla Beyrut sokaklarının temizlenmesine yardım etti. İsrail'in Lübnan'ı işgalinden sonra, ülkesine Suudi Arabistan kraliyet ailesinin bir elçisi gibi davrandı. Aynı zamanda, 1989 Taif Antlaşması'na önderlik eden ve ABD'nin Lübnan Elçisi olan Philip Habib'le beraber ortak oldular. Taif Antlaşması iç savaşa bir son verdi ve kendisinin başbakan olmasının yolunu açtı.³¹

Hariri 1992'de, Lübnan'a Başbakan olarak döndü. 1992'den 1998'e kadar Lübnan Başbakanı olarak görev yaptı. Sonra 2000 – 2004 yılları arasında yeniden başbakanlığa getirildi. Cumhurbaşkanı Emil Lahud'un görev süresi parlamento kararıyla 3 yıl daha uzatılınca, Eylül 2004'te istifa ederek başbakanlıktan ayrıldı. Başbakanlığı süresince 5 hükümet kurdu. Onun başbakanlığı döneminde, bir yandan Batılı ülkelerle ilişkiler geliştirilirken, diğer yandan da Suriye'yle iyi ilişkiler içinde olmaya gayret edildi. İç savaşta harabe haline gelen ülkeyi, yurtdışındaki çok yönlü bağlantıları sayesinde yeniden inşa etmeyi başardı. Hızlı bir kalkınma hamlesiyle, başkent Beyrut yeniden inşa edildi.

Bununla birlikte, Lübnan yönetiminde bir uyum söz konusu değildi. 1998'de, Emil Lahud'un cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra, Başbakan Hariri ile Lahud arasında kişisel bir çekişme ortaya çıktı. Bu çekişmenin boyutu uluslararası ve bölgesel değişimlerin de etkisiyle, giderek artan bir seyir izledi. Ağustos 2004'te yapılan anayasa değişikliğiyle, Lahud'un 3 yıllığına tekrar cumhurbaşkanı seçilmesi, Hariri'yle Suriye hükümetinin ilişkilerinde gerginliğe yol açtığı gibi, Ekim 2004'te Hariri'nin başbakanlıktan istifa etmesine de neden oldu.³²

Siyasi krizler, Suriye yanlısı Cumhurbaşkanı Emil Lahud döneminin uzatılmasına neden olsa da Hariri siyasetten çekilmiş değildi. Mayıs 2005'te yapılacak genel seçimlere güçlü bir şekilde girmek için, Suriye karşıtı çevrelerle ilişkilerini arttırarak seçimlere hazırlanmaya başladı. Ancak Başbakanlığı bırakmasından aylar sonra, uğradığı suikast sonucu hayatını kaybetti. 14 Şubat 2005'te Hariri'nin konvoyuna yapılan saldırıda, Hariri'den başka, Hariri'nin korumaları, arkadaşları, bazı güvenlik görevlileri ve Lübnan eski Ekonomi Bakanı BasselFleihan da dâhil 21 kişi katledildi. Bu suikast Ortadoğu'daki dengeleri değiştiren tarihi bir olay oldu.

³⁰ "Biography: Refik Hariri", <http://www.rhariri.com/general.aspx?=Biography>.

³¹ "Biography: Refik Hariri", <http://www.rhariri.com/general.aspx?=Biography>.

³² Darwish, a.g.m.; Ahmet Amr, "HonoringRafikHariri'sLegacy", <http://www.dissidentvoice.org/feb05/amr.htm>, (18.12.2011)

2. Hariri Suikastına Gelen Tepkiler ve Suçlamalar

Suriye hükümeti hem saldırı döneminde Lübnan'daki geniş askeri ve istihbarat etkisinden hem de Refik Hariri'nin son istifasından hemen önce, Hariri ve Baas Partisi arasındaki çatlaktan dolayı, bu cinayeti gerçekleştirmekle suçlandı. Uluslararası zorlamaya ve Lübnan'daki Suriye karşıtı cephenin şiddetli tepkisine maruz kaldı. Suikast, zaten istikrarsız olan Lübnan'ı dini, mezhepsel, etnik ve siyasal parçalanmışlığa doğru sürüklerken, olayın ardından başta Dürzi Lider Velid Canbulat olmak üzere, Suriye karşıtı cepheden Suriye'ye büyük tepki geldi.

Ülke çapında Hariri suikastına gelen tepkiler, şaşırtıcı bir biçimde ülkenin ulusal kimliğinde birleştirici bir rol oynayarak, geçici de olsa özlenen bir tablo ortaya çıkardı. Hariri suikastının Lübnan'da yarattığı büyük tepki, Hizbullah ve Emel Örgütlerinin taraftarları hariç, daha önce bir araya gelemeyen değişik siyaset ve çıkar çevrelerinin birlikte hareket etmesine yol açtı. Suikastın sorumlusu olarak gördükleri Suriye'yi suçlayan ve Lübnan'daki Suriye işgaline son verilmesini isteyen büyük kitleler, meydanlara inerek Suriye karşıtı dev gösteriler düzenlediler.

Bu yolla çeşitli din ve mezheplere sahip alt kimlikler ile köklü ailelerin destekçilerinin bir araya gelmesiyle, Lübnan ulusal kimliğinde kısmi bir canlanma yaşandı. Böylece ülkenin tam bağımsızlığına yönelik bir kitlesel hareket ortaya çıktı. Diğer yandan, 2005'te suikasttan sonra yapılan genel seçimler, uzun yıllar sonra Suriye kontrolü dışında gerçekleşen ilk özgür seçimler oldu. Böylelikle, suikastı takiben bir kaç ay içinde Lübnan'daki siyasal ortam kabuk değiştirdi ve ülkenin tam bağımsızlığına giden yolda önemli bir basamak aşıldı.

Suikastın sorumluluğunu, daha önce bilinmeyen ve kendini "Suriye ve Lübnan'da Zafer ve Cihat" olarak tanımlayan bir örgüt üstlenmişti. Örgüt, saldırının bir intihar eylemcisi tarafından düzenlendiğini, Hariri'nin ise Suudi Arabistan hükümetiyle yakın iş ilişkileri nedeniyle hedef alındığını ifade etmişti.³³ Olayın hemen ardından göstericiler Lübnan'da, Suriye Baas Partisi'nin bürolarını taşlarken, Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ın posterleri yakıldı, üç günlük yas ilan edildi ve Lübnan Ordusu alarma geçti. Hariri Suikastı, mevcut Başbakanı da istifaya götürdü ve Ömer Kerami, suikasttan 15 gün sonra istifasını verdi. Ancak Lahoud yeni bir hükümet kuruluncaya kadar görevde kalmasını istedi.³⁴

Suikastın ardından dünya kamuoyunun gündemine gelen ilk şüpheli, o dönemde Lübnan'da işgalci devlet konumundaki Suriye oldu. Suikasta en hızlı tepkiyi veren ABD, İsrail ve Fransa ise Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesi gerektiğini açıkladı. Hariri suikastının ardından ABD yönetiminin Suriye karşıtı açıklamaları, olayı bir suikast boyutundan çıkararak, Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesi çerçevesinde şekillenen bir planın parçası haline getirdi.

Aslında Eylül 2004'te ABD ve Fransa'nın hazırladığı, Almanya ve İngiltere'nin desteklediği BM Güvenlik Konseyi'nin 1559 No'lu Karar'ı uygulanmaya konmuş ve ismi

³³Damien McElroy, "Hariri's Assassin Traveled to Syria, Iraq" London Sunday Telegraph., (10.05.2005)

³⁴"Assassination of Hariri", <http://www.free-lebanon.com/LFPNews/2005/March/01.html>, (10.05.2005)

geçmese de Suriye hedef alınarak, Lübnan siyasetine ülke dışından yapılan müdahalelerin ve işgalin son bulması istenmişti. Hariri suikastı da daha sonra ABD'nin Suriye'ye karşı gerginliği tırmandıran baskı politikasının son halkası olarak yorumlandı.³⁵

3. Suriye'ye Artan Baskılar ve BM'nin Hariri Suikastını Soruşturma Süreci

Suikastın hemen ardından El-Cezire televizyonunda yayınlanan görüntülerde, saldırıyı Suriye ve Lübnan'da Cihad ve Zafer Örgütü adına Ahmet Teysir Ebu Ades üstlense de hiç ciddiye alınmadı ve Lübnan'ın Suriye'yi (El-Muhaberat), Suriye'nin ABD (CIA) ve İsrail'i (MOSSAD), ABD ve İsrail'in ise Suriye'yi suçladığı bir "failler döngüsü" ortaya çıktı.³⁶ Olayın Ortadoğu dengelerinde yaptığı sarsıntının büyüklüğü, ister istemez "her türlü dış müdahaleye açık olan Lübnan yargısına ne derece güvenilebilir" sorusunu akıllara getirince, ABD ve Fransa'nın öncülüğünde BM Güvenlik Konseyi derhal hareket geçirildi.

Suikasttan hemen bir gün sonra, BM Güvenlik Konseyi Başkanı'nın talebi üzerine saldırının sebepleriyle sonuçlarının belirlenmesi ve Hariri'nin son hareketlerinin yerinde incelenmesi amacıyla, Lübnan'a müfettiş gönderilmesi kararı alındı.³⁷ Ardından İrlanda Emniyeti'nden Peter Fitzgerald araştırma için görevlendirilerek Lübnan'a gönderildi ve bir ay sonra Mart ayı içinde suikastla ilgili raporunu tamamlayarak, BM Güvenlik Konseyi'ne sunulmak üzere Genel Sekreter Kofi Annan'a verdi.

Raporun sonuç bölümünde, "Lübnan'daki soruşturma süreci ciddi kusurlar taşımaktadır. Tatmin edici ve inandırıcı bir sonuca ulaşmak için gerekli kapasiteden de kararlılıktan da yoksundur." denilerek açıkça Beyrut'taki soruşturmaya kesinlikle güvenilemeyeceği ortaya konuldu. Fitzgerald Raporu'ndan birkaç gün sonra Fransa ve ABD BM Güvenlik Konseyi'ne bir karar tasarısı sundu. Tasarıda Hariri'yi kimin ne amaçla öldürdüğünü ortaya çıkarma amacı taşıyan uluslararası bir soruşturma başlatılması öneriliyordu.³⁸

Fitzgerald Raporu'nda VelidCanbulat'ın "Beşar Esad Hariri'yi tehdit etmişti" şeklindeki açıklamalarından da bahsedildi ama doğruluğu kesinlik kazanmadı.³⁹ Suriye karşıtı cephenin yeni üyesi Dürzi lider Canbulat, Hariri'nin Beşar Esad'la yaptığı görüşmeyi kendisine anlattığını ifade ederek şu iddialarda bulundu: "26 Ağustos 2004'te Hariri, Esad'a Lahoud'un görev süresinin uzatılmasına çalışmayacağı şeklindeki sözlerini hatırlatınca, Esad da politikalarında değişiklik yaptıkları cevabını verdi. Daha sonra Esad, Lahoud'un kendisinin Lübnan'daki bir milletvekili olarak görülmesi gerektiğini ve Lahoud'a karşı çıkmanın, Esad'ın kendisine karşı çıkmakla aynı olduğunu söyledi. Esad, Hariri'ye "Lahoud benim. Eğer sen ve

³⁵ Yasin Athoğlu, "Refik Hariri Suikastı ve Suriye", <http://www.tasam.org/modules.php?name=78>, (07.03.2005)

³⁶ Miray Vurmay, "Beyaz Saray'ın Ortadoğu Senaryosunda 2. Perde", <http://www.tusam.net/makaleler/07.03.2005>.

³⁷ The Head of the UN Team Investigating the Assassination of Ex-Lebanese Prime Minister Refik Hariri, *The Fitzgerald Report*, United Nations, New York, 24 March 2005.

³⁸ Yasemin Çongar, "Lübnan İçin İttifak", *Milliyet*, 4 Nisan 2005.

³⁹ Warren Hoge, "UN Cites Syria as Factor in Lebanese Assassination", *New York Times*, 25 March 2005.

Chirac beni Lübnan'ın dışında istiyorsanız, Lübnan'ı parçalayacağım" diyerek Hariri'yi tehdit etti."⁴⁰

Diğer yandan Fitzgerald Raporu'nda patlama anı, cinayet mahalli, delillerin korunması, Ebu Ades'in El-Cezire televizyonundaki video kaydı, şüpheliler ve şüpheli araçlara ilişkin saptamalar yer alırken, araştırmaya yönelik genel bir tahminde de bulunulmuştu. Raporda özellikle suçluların tespit edilmesi için, derhal tam yetkili uluslararası adli bir soruşturma başlatılması gerekliliği vurgulanıyordu.

BM Güvenlik Konseyi, Hariri suikastına bakacak bir soruşturma komisyonu göndermek için 1595 No'lu Karar'ı benimsedi ve BM Uluslararası Bağımsız Soruşturma Komisyonu'nun (IIC) başına Alman Savcı DetlevMehlis getirildi. Soruşturmaya Nisan 2005'te başlayan Mehlis, suikastla ilgili raporunu tamamlayana kadar, içinde Lübnan ve Suriyeli üst düzey diplomat, istihbaratçı ve askerlerin de bulunduğu yaklaşık 400 kişiyi sorguladı, bazıları da tutuklandı.⁴¹

Mehlis, soruşturmanın ilk aşamasında Lübnanlı yetkilileri olay yerindeki kanıtları ortadan kaldırmakla suçladı. Ağustos 2005'te soruşturma devam ederken Lübnan Başbakanı FuadSiniora 4 Lübnanlı'nın gözaltına alındığını açıkladı. Bunlar eski İç Güvenlik Kuvvetleri Başkanı Ali El-Hac, eski istihbarat şefi Cemil El-Said, eski askeri istihbarat başkanı Raymond Azar ve Cumhurbaşkanlığı Muhafızları eski komutanı Mustafa Hamdan'dı.⁴²

Bu 4 ismin de Suriye yönetimine çok yakın isimler olması, Suriye'ye yönelik uluslararası baskıyı arttırmıştı. FuadSiniora'nın açıklamasından birkaç hafta sonra, Suriye'nin Mehlis'in işbirliği teklifini kabul ettiğini ve soruşturma boyunca BM'ye yardım edeceğini açıklaması ikili ilişkilerdeki gergin havayı yumuşatan bir faktör oldu (Eylül 2005). Soruşturmalar sırasında, Ekim 2005'e kadar 10 Suriyeli istihbaratçı ve diplomat tutuklanmış, ayrıca Ekim 2005'te intihar eden Suriye istihbarat servisi El-Muhaberat'ın Lübnan'daki eski şefi ve Suriye İçişleri Bakanı Gazi Kenan'da intiharından önce tanık olarak dinlenmişti.⁴³

Nisan ayından ekim ayına kadar sürdürülen araştırma ve sorgulamalar sonucunda, BM Savcısı Mehlis'in hazırladığı rapor, Ekim'de BM Güvenlik Konseyi'ne sunuldu. Ancak Mehlis'in hazırladığı raporun gayri resmi olan ilk hali de basına sızdırılınca, kimi yerlerde birbirinden ayrılan iki rapor ortaya çıktı. İki raporda da kullanılan sert üslup, genellikle varsayımlara dayandırılan iddialar ve kapalı ifadeler göze çarpıyordu. Mehlis raporunun resmi halinde, sadece Beşar Esad'ın eniştesi Asef Şevket'in adı geçerken, raporun BM'deki İngiliz temsilcilerce basına sızdırılan ilk halinde Beşar Esad, Beşar Esad'ın kardeşi Mahir Esad ve

⁴⁰NeilMacfarquahar, "BehindLebanonUpheaval, 2 Men'sFatefulClash", New York Times, 20 March 2005.

⁴¹KatherineZoepf, "SyrianWitness in U.N. Inquiry On Beirut Killing", New York Times, 29 Nowember 2005.

⁴²Yasin Athoğlu, "Lübnan'da Yeni Dönem ve Suikastlar", [http://www.tasam.org/modules.php?name=news=196](http://www.tasam.org/modules.php?name=news=196;), (08.11.2006)

⁴³Miray Vurmay, "Hariri Raporu Açıklandı", <http://www.tusam.net/makaleler/vurmay%.php>, (08.11.2006)

birçok üst düzey Suriyeli yetkili de yer alıyordu. Mehlis raporda değişiklik yapmasının nedenini, Suriyeli yetkililerin masum olma ihtimaliyle açıkladı.⁴⁴

Ancak raporda değişiklik yapılan kısımların basına sızdırılması ve sadece duyumlara dayanan iddialar, yaklaşımın objektifliğine gölge düşürecek raporun siyasileştiğinin kanıtı oldu. Ayrıca, raporda eski El-Muhaberat üyesi Muhammed Zübeyr El-Sıddık adlı tanığın ifadelerine dayanarak, suikastı planlayanların Esad'ın kardeşi Mahir ve eniştesi General Asef Şevket olduğunun ifade edilmesinden sonra, bu tanığın sürekli çelişkili açıklamalar yapması, Mehlis raporunun güvenilirliğinin iyice sarsılmasına yol açtı.

Raporda Suriye ve Lübnan istihbaratlarının suikastla doğrudan ilgili oldukları, suikast planının çok önceden geniş kapsamlı bir örgütlenmeyle yapıldığı ve bu örgütlenmenin içinde hem Suriyeli hem de Lübnanlı üst düzey güvenlik görevlilerinin bulunduğu, böylesine büyük ve iyi organize edilmiş bir saldırının Suriye ve Lübnan istihbaratlarının bilgisi dahilinde olmadan düzenlenmesinin neredeyse olanaksız olduğu vurgulanıyordu.⁴⁵ Raporun sonuç bölümünde ise, bu raporun son rapor olmadığı, soruşturmanın henüz tamamlanmadığı ve bundan sonrasının Lübnan yargı ve güvenlik teşkilatlarına bırakıldığı ifade edilmişti.⁴⁶

Suriye yönetimi Mehlis raporuyla kendisine yöneltilen ağır suçlamaları reddederken, ılımlı ve işbirliğine yakın bir tavır sergiledi ve raporun taraflı ve önyargılı olduğunu açıkladı. Rapor ABD ve İngiltere'de memnuniyetle karşılanırken, BM Güvenlik Konseyi'nin Ekim 2005'te suikastla ilgili toplanması kararı alındı. Ekim'deki BM Güvenlik Konseyi toplantısında, Suriye BM Antlaşması'nın VII. Bölümünde öngörülen siyasi, ekonomik ve askeri zorlama tedbirlerinin alınması için ABD, İngiltere, Fransa üçlüsünün önerdiği 1636 Sayılı Karar tasarısı kabul edildi. Bununla birlikte Çin, Rusya ve Cezayir'in muhalefeti nedeniyle, Suriye'ye yönelik sert bir ekonomik veya siyasi yaptırımın uygulanması engellendi.⁴⁷

BM'nin Ortadoğu Özel Temsilcisi ve BM Güvenlik Konseyi'nin 1559 Sayılı Kararı'nın Suriye tarafından uygulamaya konmasından sorumlu BM temsilcisi Terje Roed Larsen'in hazırladığı rapor, Ekim ayında Kofi Annan tarafından Güvenlik Konseyi'ne sunuldu. Larsen Raporu Birinci Mehlis Raporu'na ek bir rapor olarak da değerlendirilebilir. Böylece, Hariri suikastıyla bağlantılı olan iki BM raporu iki hafta içinde art arda ortaya çıkmış oldu. Larsen raporunun hazırlanış amacı, Suriye ordusunun 1559 Sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı'na uyup uymadığı, Lübnan'dan tamamen çekilip çekilmediği konusunda saptamalarda bulunmaktı.⁴⁸

Ancak bu rapor iddiaları itibarıyla Mehlis raporundan daha sert olduğundan, Suriye'ye yapılan suikast baskısıyla birleşmesi nedeniyle önemliydi. Rapora göre, Suriye

⁴⁴ Yasin Athloğlu, "Mehlis Raporu Sonrası Suriye", <http://www.tasam.org/modules.php?name=news=187..>, (08.11.2006)

⁴⁵ The Head of the UN Team Investigating the Assassination of Ex-Lebanese Prime Minister Refik Hariri, *Detlev Mehlis Report*, New York, 20 October 2005.

⁴⁶ Aynı yer.

⁴⁷ Ian Panel, "Lebanon", BBC News, http://news.bbc.co.uk/middle_east/595.stm.

⁴⁸ Yasemin Çongar, "İki Rapor Arasında Şam", *Milliyet*, 24.10.2005.

ordusu 1559 Sayılı Karar'la Lübnan'dan çekilmiş olsa da El-Muhaberat'ın dolaysız müdahalesi halen sürmekteydi. Bunun yanında, Suriye çok sayıda Lübnanlı militana silah vermekteydi. Raporda Suriye'nin Lübnan Başbakanlık Sarayı'nda, Lübnan ordusunda ve istihbarat örgütlerinde bulunan ajanları yoluyla, dolaysız askeri kontrolünü sürdürdüğü belirtilirken, El-Muhaberat'ın aralarında Hariri'nin de bulunduğu 14 suikasta ya da suikast girişimine karıştığı iddia ediliyordu.⁴⁹

1559 Sayılı Karar'ın ihlalini saptayan bu cümle, Güvenlik Konseyi'nin Suriye'ye karşı izlenecek uluslararası tavrı şekillendirmesinde, Mehlis raporundaki iddialar kadar etkili oldu. Mehlis ve Larsen raporlarında yer alan, Lübnan'daki Suriye varlığının halen devam ettiği şeklindeki suçlamalar, süren suikastlar zincirinin “Şam çıkışlı” olduğu kuşkusunu canlı tutuyordu. Esad rejimine yönelik ağır suçlamalar içeren, iki hafta içinde üst üste gelen iki rapor ve BM Güvenlik Konseyi'nin Ekim 2005'te oybirliğiyle kabul ettiği karar tasarısı, Suriye'yi tam olarak köşeye sıkıştırmıştı. Suriye bu tarihten itibaren, adeta sanık sandalyesinde kendisine yöneltilen suçlamalar karşısında tüm hatlarıyla savunma durumunda olan hedef ülke görüntüsü çizecek ve her iki raporun da Washington tarafından yönlendirildiğini iddia edecektir.⁵⁰

BM adına Hariri suikastı soruşturmasını yürüten Alman Savcı Detlev Mehlis, suikastla ilgili ikinci raporunu, Aralık 2005'te Güvenlik Konseyi'ne sunulmak üzere Kofi Annan'a ilettili. Ardından, raporla ilgili olarak Güvenlik Konseyi'ne brifing veren Mehlis, Suriye'yi işbirliğinde yavaş davrandığı için eleştirdi ve Konsey'e, suikasta üst düzey Suriyeli yetkililerin karışmış olabileceğine dair yeni kanıtlar sundu.⁵¹

Mehlis ilk raporunda, Beşar Esad'ın ablası Büşra'nın eşi Tümgeneral Asef Şevket'in, suikastın planlanma aşamasında, Hariri suikastını üstlenen Ahmet Teysir Ebu Ades'i suikasttan 15 gün önce, Şam'da cinayeti üstlendiği bir videokaset çekmeye zorlayarak, gerçeği saptıracak bir tuzak hazırladığı yönünde kanıtlar sunmuştu. Mehlis'in Güvenlik Konseyi'ne sunulmayan gayri resmi raporunda ise, adı açıklanmayan ancak Muhammed Zübeyr El-Sıddık olduğu tahmin edilen görgü tanığının verdiği ifadeye dayanılarak, Asef Şevket ve Beşar Esad'ın kardeşi Mahir Esad'a yönelik suçlamalarda bulunulmuştu.

Buna göre Asef Şevket ve Mahir Esad'ın, Eylül 2004'te “Hariri'nin öldürülmesine karar veren” Suriyeli ve Lübnanlı güvenlik güçleriyle işbirliği yaparak, suikastı Şam'da yapılan bir dizi toplantı sonucunda planladığı iddia edilmiş, ancak resmi raporda bu isimlere yer verilmemişti.⁵² Mehlis Güvenlik Konseyi'ne yeni raporuyla ilgili verdiği brifingde, Viyana'da sorgulanan 5 Suriyeli yetkili de dahil olmak üzere, içinde Suriyeli ve Lübnanlı

⁴⁹“Suriye'ye Çifte Saldırı”,<http://www.evrensel.net/dunya.html>.,(08.11.2006)

⁵⁰ Melih Can, “Suriye Derin Devleti Üzerindeki Hariri Hayaleti”, Zaman, 6 Kasım 2005

⁵¹IrwinArief, “New Mehlis Report and Syria”,<http://www.reuters.com/13/December/05>., (06.11.2006)

⁵²MajdolineHatoum, “International Officials Welcome UN report on Hariri Killing”, <http://www.dailystar.com.lb/article.asp=22994>., (15.10.2006)

istihbaratçıların da bulunduğu 19 şüphelinin gözaltına alınmasını istedi. Soruşturmanın gizliliği nedeniyle raporda da sözü edilen 19 kişinin adları verilmemişti.⁵³

Ekim 2005'te BM Güvenlik Konseyi'nin 1636 Sayılı Kararı'nın yayınlandığı günden, Aralık'ta İkinci Mehlis raporunun Konsey'e sunulduğu güne kadar geçen süre içinde, Hariri suikastı soruşturması ve Suriye'nin üzerinde yoğunlaşan uluslararası baskı, dünya kamuoyunun en önemli gündem maddelerinden birini oluşturdu. İki Mehlis raporu arasındaki gergin dönemde, Mehlis'in tanıklarından Hüssam Tahir Hüssam'ın önce Suriye karşıtı ifadeler verip, sonra kendisine zorla ifade verdirildiğini söyleyerek Suriye'ye sığınması ve Türkiye'de İsrail gemilerine eylem yapmak üzereyken yakalanan El-Kaide üyesi Loui Sakra'nın avukatının, "CIA ajanları Sakra'yı Kandıra Cezaevi'nde Suriye karşıtı tanıklık yapması için sorguladı" şeklindeki iddiası, Hariri soruşturmasını daha da karmaşık hale getirdi.⁵⁴

Bu iki olaya, ikinci Mehlis raporunun sunulduğu gün, Suriye karşıtı Lübnanlı milletvekili ve gazeteci Gibran Tueni'nin arabasının sürücü koltuğuna konulan bombayla öldürülmesi de eklenince, istihbarat örgütlerinin Hariri soruşturması sürecinde ne kadar etkin ve krizi yönlendirici olduğu ortaya çıktı. Mehlis'in Suriye'ye yönelik suçlamalarını dayandırdığı iki önemli tanığı, eski El-Muhaberat üyeleri Muhammed Zübeyr El-Sıddık ve Hüssam Tahir Hüssam'dı. Bu iki tanığın güvenilirliği soruşturmanın seyrini ve Suriye'ye yapılan suçlamaları doğrudan etkileyebilecek en önemli faktördü.⁵⁵

Tanıklardan El-Sıddık sahtekârlıkla suçlanmasının ötesinde, Mehlis'e verdiği çelişkili ifadelerle daha ilk Mehlis raporu yayınlandığında inandırıcılığını kaybetmişti. Hariri suikastının görgü tanığı olarak Lübnan'da şahitlik yapan, Kürt kökenli Suriye vatandaşı Hüssam Tahir Hüssam ise kendisine baskı ve işkence altında şahitlik yaptırıldığını ileri sürerek Suriye'ye kaçmıştı. Hüssam ayrıca Refik Hariri'nin oğlu Saad Hariri'nin kendisine, Mahir Esad ve Asef Şevket aleyhinde konuşması karşılığında, yüklü miktarda para teklif ettiğini de iddia etmişti. Savcı Mehlis ise, Suriye'yi Hüssam'ı kullanarak propaganda yapmakla suçlamıştır.⁵⁶

Suriye'ye yönelik sert açıklamalarıyla tanınan ve Hristiyan Ortodoks olan Lübnanlı gazeteci milletvekili Gibran Tueni'ye düzenlenen suikasttan sonra, Lübnanlı siyasetçiler Hariri suikastı Soruşturma Komisyonu'nun süresinin ve yetkisinin Tueni gibi Lübnanlı Suriye karşıtlarına düzenlenen tüm suikastları da içerecek şekilde genişletilmesini istemişlerdir.⁵⁷ Bunun üzerine, Hariri suikastı ile ilgili alınan her BM kararında olduğu gibi ABD, İngiltere ve Fransa'nın hazırladığı karar tasarısında, Komisyon'un süresinin uzatılması ve soruşturmanın diğer suikastları da kapsayacak şekilde genişletilmesi istendi. Ancak soruşturma süresinin 6 ay

⁵³ "Bolton: Hariri Suikastı Raporu Kaygı Verici", <http://www.voanews.com/turkish/archive/2005-12-13.cfm>, (15.10.2006)

⁵⁴ "Sakra'ya Hariri Suikastı İçin Baskı Yapılmış", Zaman, 10 Kasım 2005.

⁵⁵ Atlioğlu, a.g.m.

⁵⁶ Atlioğlu, a.g.m.

⁵⁷ Michael Slackman, "As Syria's Influence in Lebanon Wanes", <http://ny.times.com/reuters/news/lebanon.htm>, (19.01.2006)

daha uzatılması kabul edilirken Rusya, Çin ve Cezayir'in itirazı ile soruşturmanın diğer suikastları da kapsamı isteği reddedilecektir.⁵⁸

İkinci Mehlis raporunun yayınlanmasından sonra, BM Güvenlik Konseyi'nden çıkacak ağır bir ekonomik veya siyasi yaptırım kararıyla, Beşar Esad iktidarının güç kaybedeceği ve kısa zamanda içten gelen bir siyasi müdahaleyle yıkılacağı düşünülmekteydi. Ancak ikinci Mehlis raporunun içeriği ortaya çıkınca bunların hiçbirinin olmayacağı görüldü.⁵⁹

Rapor çelişkili ifadeler veren tanıkların varsayımlarına dayandığından, Suriye'nin suçluluğunu ispatlayacak kanıtlardan yoksundu ve inandırıcı olamadı. Mehlis'in soruşturmada başarısız olması ve giderek yıpranıp objektiflikten uzaklaşmasının en büyük nedeni, El-Sıddık ve Hüsam gibi iki önemli tanığın güvenilirliğini kaybetmesiydi. Ayrıca Mehlis, Şam'ın Lübnan'la ilgili bütün istihbarat belgelerini yaktığı iddiasını kanıtlayamamıştı. Soruşturmanın 6 ay uzatılması ise, Hariri suikastının daha fazla siyasallaştırılmasına hizmet ettiği gibi, Suriye yönetimi üzerindeki ABD baskısının bir aracı olmaya devam etti.⁶⁰

Bu sürecin sonunda, Suriye Hüsam Tahir Hüsam'a Suriye'ye kaçtığında yaptırdığı açıklamalarla, soruşturmanın seyrinde Mehlis'in iddialarına karşı psikolojik üstünlük sağlamakla birlikte, dünya kamuoyu önünde meşruluğunu arttırırken, Mehlis de soruşturma komisyonu başkanlığından ayrılıp, Berlin'deki savcılık görevine geri döneceğini açıklamıştır. Ocak 2006'da, BM Savcısı Mehlis'in yerine, Lahey'deki Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin savcı yardımcısı, Belçikalı savcı Serge Brammertz atandı. Brammertz başkanlığındaki soruşturma heyeti ilk olarak, Şam'da Beşar Esad'la görüşebilmek için, Suriye Enformasyon Bakanı Mehdi Dallallah aracılığıyla girişimlerde bulundu.⁶¹

Savcı Brammertz Mehlis'ten görevi devraldıktan 3 ay sonra, Mart 2006'da, Hariri suikastıyla ilgili raporunu tamamlayarak BM Güvenlik Konseyi'ne ulaştırdı. Ardından, soruşturmaya ilgili olarak Konsey'e verdiği brifingde, soruşturmada umduklarından daha fazla ilerleme kaydettiklerini ve Suriye'nin soruşturma komisyonuyla hemen her alanda işbirliği yaptığını bildirdi.⁶² Brammertz raporu Mehlis raporlarına göre üslup ve içerik olarak farklı yazılmıştı. Brammertz öncelikle, varsayımlardan ve kapalı ifadelerden kaçındı ve soruşturmayı daha da geliştirdi. Brammertz'in bu tutumu, suikastı planlayanların en tepesindekini yakalamanın ve saldırıya karışan kişilerin Lübnan hükümetinin istediği gibi bir uluslararası mahkeme huzurunda, suçlamaları cevaplandırıp duruşmaya getirilmesinin en iyi yoluydu.

⁵⁸Atlioğlu, a.g.m.

⁵⁹Atlioğlu, a.g.m.

⁶⁰ Sedat Laçiner, "Suriye, Hariri Suikastı ve Ambargo", [http://www.turkishweekly.net/turkce/ yorum=179.](http://www.turkishweekly.net/turkce/yorum=179.), (19.01.2006)

⁶¹ Laura Trevelyan, "Assassination of Ex-Lebanese Prime Minister Refik Hariri", BBC News, <http://www.bbc.co.uk/news/story/2006/01/hariri.shtml.>, (19.01.2006)

⁶²HeatherSharp, "Assassination of Ex-Lebanese Prime Minister Refik Hariri", BBC News, <http://www.bbc.co.uk/news/story/2006/04/brammerts.shtml.>, (19.01.2006)

Her ne kadar şaşırtıcı bir kesinlik ve varsayımlara dayanan iddialar taşısada da, BM Savcısı Mehlis'in Güvenlik Konseyi'ne sunulan her iki raporu, Suriye'yi büyük bunalımın eşiğine getirmişti. Suriye buna rağmen başarılı bir kriz yönetimi gerçekleştirmiş, Hariri suikastını soruşturma komisyonuyla her alanda işbirliğine gideceğini açıklamış ve komisyonun istediği bazı isimlerin sorgulanmasına izin vermiştir.

Savcı Brammertz Nisan 2006'da Şam'da, Beşar Esad ve Mehlis raporlarında soruşturmayı engellemekle suçlanan Suriye Devlet Başkan Yardımcısı Faruk El-Şara ile görüşmüştür.⁶³ Böylece, Mehlis dönemindeki BM-Suriye ilişkilerine yansıyan gerginlik, Brammertz'in soruşturma komisyonu başkanlığını devralmasıyla giderek azalan bir eğilim göstermiştir. Bunun en büyük nedeni, Brammertz'ın soruna Mehlis'e göre daha "tarafsız" ve "tanıkların kimliğini belli etmeyecek" tarzda yaklaşmasıdır.

Brammertz raporu hem Beşar Esad hem de Suriye karşıtı cephe ve VelidCanbulat tarafından gerçekçi, objektif ve profesyonel olarak değerlendirilmiştir.⁶⁴ Brammertz Mehlis'in "Suriyeli ve Lübnanlı istihbarat görevlilerinin bilgisi olmadan bu suikastın yapılamayacağını" öngören iddiasını tekrar etmemiş ve raporunda önyargılardan uzak ifadeler kullanmıştır. Diğer yandan, Mart 2006'da BM Genel Sekreteri Kofi Annan, Hariri suikastının aydınlatılması için, Lübnan'ın dışında Lübnanlı ve yabancı yargıçlardan oluşacak özel bir uluslararası mahkeme kurulmasını önermiştir.

BM Güvenlik Konseyi'nin Suriye'ye baskı amaçlı aldığı önlemlerin sert bir kınamanın ötesine geçerek, ekonomik ve diplomatik alanda cezai uygulamalar içermesi mümkündür. BM'nin olası yaptırımları, Suriye'ye uçak seferlerinin ve ticaretin sınırlandırılmasından, kapsamlı bir askeri ambargoya dek uzanmaktaydı.⁶⁵ Buna karşın, Brammertz'ın Beşar Esad, Faruk El-Şara ve Mehdi Dallallah gibi Suriyeli üst düzey yetkililerle kurduğu diyalog, yukarıda sayılan olası BM yaptırımlarını gündemden düşürdü. Brammertz raporunda yer alan "Suriye hükümeti özellikle son üç ayda, Komisyon'un yardım taleplerinin hemen hemen tümünü resmen yerine getirmiştir" ifadesi, Suriye'yle ilişkilerdeki gerilimi azaltan unsurlardan biri olmuştur.⁶⁶

Daha sonra kurulan BM Uluslararası Lübnan Özel Mahkemesi, uzun bir zaman süren soruşturma süreci sonunda, suikastla ilgili hazırladığı binlerce sayfalık iddianameyi ancak Temmuz 2011'de açıklayabilmiştir. İddianameye göre Hariri suikastından doğrudan Suriye değil, Hizbullah sorumlu tutulmaktadır. Mahkeme Hizbullah üyesi dört zanlının isimlerini

⁶³ Kim Ghattas, "UN Hariri Panel Questions Assad", New York Times, 25 April 2006.

⁶⁴ Kim Ghattas, "Lebanon's Groundbreaking Tribunal Chief UN Investigator Brammertz", BBC News, 21 April 2006.

⁶⁵ Hussein Dakroub and Sam Ghattas, "UN Investigator Calls Beirut Assassins Professional", New York Times, 15 March 2006.

⁶⁶ "The Brammertz Report," Third Report of the IIIC Established Pursuant Security Council Resolutions 1595, 1636 and 1644, New York, 15 March 2006.

açıklamış ve Şubat 2012’de zanlıların gıyabında yargılanmasına karar vermiştir. Lübnan’da hükümet ortağı olan Hizbullah, zanlıların tutuklanmasına izin vermemektedir.⁶⁷

Refik Hariri'nin oğlu Saad Hariri mahkemenin zanlıların kimliklerini açıklamasını "tarihi bir an" olarak değerlendirmiştir. Bunun yanında Hariri suikastı konusunda başlatılan uluslararası soruşturma ve mahkeme süreci Lübnan’da büyük tartışma yaratmıştır. Mahkeme konusundaki görüş ayrılığı nedeniyle Hizbullah ve müttefikleri verdikleri desteği geri çekerek, Lübnan hükümetinin düşmesine yol açtılar. Hariri suikastıyla hiçbir bağlantısı olmadığını iddia eden Hizbullah, BM destekli mahkemeyi ABD ve İsrail’in maşası olmakla suçlamakta ve Lübnanlı yetkililerin mahkemeye her türlü işbirliğine son vermesini istemektedir.

III. Bölüm

İç Çatışmaların Gölgesinde Bir Dış Politika

Fransa 1946’da Lübnan’dan tamamen çekilse de kurduğu siyasal ve toplumsal yapı, Lübnan devletinin temelini oluşturdu. Fransızlar “Büyük Lübnan”ı oluşturma politikasıyla farklı alt kimlikleri bir araya getirerek, “Lübnanlı kimliği” ve bir “Lübnan milleti” oluşturulabileceğini düşündüler.⁶⁸ Ülkede bir ulusal kimlik oluşturulamamasının ve ortak bir tutum geliştirilememesinin esas nedeni, kökenleri Fransız idaresinde oluşturulmuş hassas siyasi dengelere dayanan toplumsal ve siyasal bölünmüşlüktür.

Bu yüzden, ne İsrail’in ne de Suriye’nin ülkeyi işgali sırasında ortak bir direniş hareketi oluşturulamamıştır. Kendi varlığını ve çıkarlarını korumaya çalışan yerel güçler, kimi zaman işgal kuvvetleriyle işbirliği yapmayı tercih etmiş, kimi zaman büyük devletlerin yardımını almaya çalışmış, kimi zaman da kendi aralarında ittifaklar kurarak, emellerine ulaşmaya çalışmışlardır. Toplumsal ve siyasal bir kargaşa ortamına yol açan bu güç mücadeleleri, Lübnan’ın iç çatışmalar ve dış müdahaleler arasında kalmış ve tam bağımsız bir ülke olmaktan uzak yapısını ortaya koymaktadır. Lübnan’da yaşanacak bir iç çatışmanın, dış müdahalelerle kısa zamanda büyüyerek, bütün Ortadoğu’yu sarsabilecek bir savaşa yol açma olasılığı her zaman var olmuştur.

1. Lübnan’da Toplumsal ve Siyasal Bölünmüşlüğün Boyutları

“Mezhep grupları” ve ülkede nüfuz sahibi olan “köklü aileler” Lübnan iç politikasını belirleyen iki temel etkidir. Hatta çoğu zaman ailevi bağlar mezhepsel bağlara baskın çıkar ve bir mezhep içinde bile karşıt siyasi görüşler ve ittifaklar doğabilir. Aileler Lübnan siyasetinde güç kazanmak için birbirleriyle sürekli rekabet halindedirler.⁶⁹ Ülkedeki gruplar siyasi ve askeri açıdan güçlenip silahlandıkları oranda, merkezi devlet üzerinde etki kurup çıkar alanlarını genişletebilmektedirler. Bu şekilde, siyasi ve askeri gücünü giderek arttıran ve

⁶⁷ Lübnan Özel Mahkemesi’nin açıkladığı Hizbullah bağlantılı zanlılar Mustafa Bedreddin, Salim Cemil Ayyaş, Hüseyin Hasan Oneisi ve Esad Hasan’dır.

⁶⁸ Kais Firro, “Suriye, Lübnan ve İsrail’de Dürziler”, Milton J. Esman ve Itamar Rabinovich (der.), Ortadoğu’da Etnisite, Çoğulculuk ve Devlet, Zafer Avşar (çev.), Avesta Yay., İstanbul, 2004, s.267.

⁶⁹ Yasin Athloğlu, “Lübnan’da Demokratikleşme ve Güvenlik İkilemi: Sedir Devrimi ve Suikastlar”, Büyük Ortadoğu Projesi, Atilla Sandıklı ve Kenan Dağcı (ed.), Tasam Yayınları, İstanbul, 2006, s.315.

ağır silahlara sahip olan Hizbullah örgütü, devlet içinde devlet gibi hareket ederek, İsrail saldırılarına karşı ülke savunmasını üstlenebilmiştir.

Lübnan'ın yüzde 30'undan fazlasını oluşturan Şiiler, günümüzde Maruni Hıristiyanlardan daha çok nüfusa sahiptir. Maruni Hıristiyanlar Fransız egemenliği döneminde sahip oldukları baskın konumlarını zamanla kaybetmiş, bugün onların yerini Şiiler almıştır. Şiiler önce 1970'li yıllarda Emel, daha sonra 1980'li yıllarda Hizbullah çatısı altında askeri ve siyasal açıdan örgütlendiler. Lübnan Meclis Başkanlığı yapan Nebih Berri liderliğinde faaliyetlerine devam eden Emel Örgütü, günümüzde laik ve Suriye yanlısı bir çizgidedir.

Hizbullah ise İran ve Suriye tarafından zaman zaman desteklenen bir örgüttür. Kuruluş yıllarında Lübnan'ı İran'dakine benzer bir rejimle yönetmeyi amaçlayan Hizbullah, aynı zamanda İsrail'in Lübnan'dan çekilmesini de sağlamak istiyordu. Önceleri 1980'li yıllarda ABD elçiliği ve askeri üslerine düzenlediği terörist saldırılarla adını duyuran Hizbullah, zamanla siyasallaşmış ülkede güçlü bir yer edinerek, Lübnan siyasetinin ülke içindeki meşru taraflarından biri haline geldi.⁷⁰

Mayıs 2005'te yapılan genel seçimlerden sonra, ABD'nin terör örgütleri listesindeki Hizbullah, Fuat Siniora hükümetinde iki bakanla yer alarak, büyük bir siyasi başarı kazandı. ABD, Fransa ve İsrail gibi ülkelerin sert tepkilerine rağmen gerçekleşen durum, Lübnan'daki kimi çevrelerce Batılı devletlere karşı kazanılmış bir zafer olarak görüldü. Suriye karşıtı cephe de Örgüt'ün meşru bir siyasi parti olarak Lübnan siyasetinin bir parçası olduğunu kabul etmektedir. Hasan Nasrallah'ın siyasi lideri olduğu Hizbullah, bugün Lübnan ordusundan sonra ülkedeki en büyük silahlı güçtür.

Genelde, ülkenin zengin üst sınıfları arasında yer alan ve Beyrut'un bankacılık alanının büyük bir bölümünde söz sahibi olan Maruni Hıristiyanlar, Şiilerden sonra Lübnan'ın en önemli ikinci mezhep grubudur.⁷¹ Cemayel, Şamun, Şihab, Huri, Edde, Bustani ve Franjiye gibi köklü aileler, Marunileri temsil ederek Lübnan siyasetinde uzun yıllar etkili olmuştur. 1936'da Pierre Cemayel'in kurduğu Falanjist Parti (Lübnan Ketaib Partisi), Marunilerin en köklü siyasi örgütüdür ve kuruluşun beri silahlı bir milis gücüne de sahiptir. Samir Geagea ve General MichelAoun Falanjist Milislerin eski liderlerindedir. Şamun ailesinin Liberal Partisi ise Suriye karşıtı cephedendir ve Lübnan'daki en etkin siyasi taraflardan biridir.

Marunî Cumhurbaşkanı Emil Lahud, 9 yıl Lübnan Ordusu Komutanlığı yaptıktan sonra, 1998'de cumhurbaşkanlığına getirildi. 1990'larda, General MichelAoun'a karşı Suriye'yle birlikte hareket ederek, Suriye'nin desteğini aldı ve o günden beri Suriye yanlısı bir çizgide hareket etti. Bu yüzden, Lahud Suriye karşıtı gruplar açısından, ortadan kaldırılması gereken bir düşman olarak görülmüştür.⁷²

Kerami, Selam, Sulh ve Hoss gibi ailelerin önderliğinde Lübnan siyasetinde yer alan Sünni Müslümanlar, ülkenin üçüncü en büyük mezhep grubudur. İlimli bir çizgide hareket eden

⁷⁰KennethKaztman, "Terörizm: Ortadoğu'da Terör Örgütleri ve Terörü Destekleyen Devletler", MevlütTikenci (çev.), Avrasya Dosyası, C:3, Sayı:2, 1996, s.56.

⁷¹William Harris, *Levant: Bir Kültürler Mozaiği*, Ercan Ertürk (çev.), Literatür Yay., İstanbul 2005, s. 188.

⁷²Athoğlu, "Lübnan'da Demokratikleşme ve Güvenlik İkilemi: Sedir Devrimi ve Suikastlar", s. 325.

Sünni ailelerin liderleri genellikle ülke siyasetinde dengeleyici bir rol oynarlar. Kerami ailesinin Arap Kurtuluş Partisi ve Selam ailesinin Reform Öncüleri Partisi ülkenin önemli siyasi örgütleri arasındadır. Bunun yanında, İslami Tevhid Hareketi ve Müslüman Kardeşler'in Lübnan'daki uzantısı sayılan İslam Cemaati gibi radikal Sünni oluşumlar da ülkede etkinlik gösterir. İslami Tevhid Hareketi Sünni tabanına rağmen İran yanlısı bir oluşumdur.⁷³

Lübnan siyasetinde, Müslümanlık içinde değerlendirilen Dürziler ülkede Şiiler, Maruniler ve Sünnilerin ardından gelen bir konuma sahiptir. Dürziler Lübnan siyasetinde Canbulat ve Arslan gibi ünlü aileler aracılığıyla temsil edilmektedir. Rum Ortodokslar ve Rum Katolikler de ülkenin çok çeşitli dini-etnik yapısının bir parçasıdır. Marunilerle sürekli çatışan Rum Ortodokslar Arap milliyetçiliğine yakın bir çizgidedir. Ülkenin güneyinde yaşayan Rum Katolikler ise İsrail'le yakın işbirliği içinde hareket etmektedir. Rum Katolikler kendi içinde Güney Lübnan Ordusu adlı askeri bir örgüt kurmuştur. Bu örgüt Hizbullah'ın Güney Lübnan'daki en büyük düşmanıdır. Ülkede yaşayan az sayıdaki Ermeni de Taşnak Partisi kapsamında örgütlenmiştir.⁷⁴

2. Dış Müdahaleler ve Lübnan Dış Politikasının Ana Hatları

Lübnan stratejik konumu açısından Batı'nın Ortadoğu'ya açılan kapısıdır. Batılı değerlerin Ortadoğu'ya girdiği noktalardan biridir. Batılı ülkelerin Lübnan'a ilgisi, ülkedeki Hıristiyan kimliği ve kültüründen kaynaklanır. Lübnan'ın Batı'nın etkisine bu kadar açık olması da ülkenin bu dini kimliği ve kendine özgü yapısıyla ilgilidir. ABD ve Fransa için Hıristiyan bir Lübnan bölgedeki bir denge unsurudur. Ülke tüm bu özellikleriyle, genellikle büyük devletlerin çıkarlarını korumak ve yeni kazanımlar elde etmek için kullandıkları bir sıçrama noktası haline gelmiştir.

Çok eski devirlerden beri, Suriye ile aynı yönetim birimi altında bulunan Lübnan, Fransa'nın "böl ve yönet" politikası doğrultusunda, önce Osmanlı Devleti'nden sonra da Suriye'den ayrılmıştır. Lübnan Meclisi'nde Hıristiyanlarla Müslümanlar arasındaki temsil hakkının, 1932 nüfus sayımına göre, Hıristiyanlar lehine 6/5 oranında olması kabul edilmiştir. Ancak zamanla Müslümanların nüfusundaki artışın ülkedeki nüfus dengesini değiştirmesine rağmen, bunun siyasi temsile yansımaması, ileride ülkeyi iç savaşa sürükleyen en önemli neden olacaktır.

Lübnan'a yapılan dış müdahaleler 1900'lü yılların başlarında Fransa'nın ülkeyi işgaliyle başladı. 1956'da ABD'nin işgaline uğradı. Daha sonra, 1976'da iç savaş gerekçesiyle Suriye ve 1982'de Filistinli militanların ülkedeki varlığı gerekçesiyle İsrail tarafından işgal edildi. Bir dönem Filistin Kurtuluş Örgütü'nün ve Filistinli mültecilerin sığınma yeri olan ülke, Arap-İsrail çatışmasının merkezinde yer aldı. Filistin sorunu Lübnan'ın yüz yüze geldiği en büyük sorunlardan biri oldu.

⁷³ Athloğlu, "Lübnan'da Demokratikleşme ve Güvenlik İkilemi: Sedir Devrimi ve Suikastlar", s. 318,319.

⁷⁴ Athloğlu, "Lübnan'da Demokratikleşme ve Güvenlik İkilemi: Sedir Devrimi ve Suikastlar", s. 319.

Lübnan Soğuk Savaş'ın dönüm noktalarından biri olan 1957'deki Eisenhower Doktrini çerçevesinde, ABD'den yardım isteyen ilk Ortadoğu ülkesiydi. ABD 1958'deki iç savaş sırasında, bir Amerikan denizaltısını Lübnan'a göndererek mevcut yönetime olan desteğini gösterdi. Ancak bu destek SSCB'yle Ortadoğu'daki güç mücadelesinin bir parçasıydı. Bu tarihten sonra, ülke zamanla diplomatik ilişkiler, istihbarat desteği ve ticari faaliyetler açısından ABD'nin bölge merkezi haline geldi. Altı Gün Savaşı'nda İsrail'e verdiği büyük destek yüzünden, ABD Arap devletleriyle ilişkilerde gergin bir döneme girdiğinde bile, Lübnan ABD'ye en yakın Arap ülkesi olma özelliğini korudu.⁷⁵

Bununla birlikte, ABD Başkan Reagan döneminde, 1982'de İsrail'in Lübnan'ı işgalini destekledi. Bu destek çerçevesinde, İsrail'e yapılan askeri yardımları arttırdı ve BM'nin bu işgali durdurmasının önüne geçti. Çatışmaların büyümesiyle birlikte, Lübnan'da Amerikan, Fransız, İngiliz ve İtalyan askerlerinden oluşan bir çok uluslu güç konuşlandırıldı. ABD öncülüğündeki bu askeri müdahale, barışı koruma görevi gibi görünen ama aslında İsrail'e yakın sağcı Lübnan yönetimini desteklemek amacıyla gerçekleştirilmiş bir müdahaleydi.⁷⁶

ABD'nin ülkedeki diplomatik ve askeri varlığına yapılan bombalı saldırılar ve Müslüman kuvvetlerinin başarıları sonucunda, Başkan Reagan Lübnan'dan Amerikan askerlerini çekmek zorunda kaldı. Diğer yandan, ülkedeki iç çatışmalardan kaçarak ABD'ye göç eden Lübnan asıllı Amerikalılar, günümüzde ABD-Lübnan ilişkilerinde önemli bir bağlantı kanalıdır ve bu göçmenlerin bir kısmı bugün ABD'de üst makamlara gelmiştir.⁷⁷

Lübnan'daki iç savaşın ilk kıvılcımını ateşleyen Filistinli mülteciler sorunu, hala büyük bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. 1948'de İsrail'in kuruluşuyla birlikte başlayan Arap-İsrail Savaşı'nda, yaklaşık 120.000 Filistinli Lübnan'a sığınmak zorunda kaldı. Ardından yaşanan diğer Arap-İsrail savaşları ve FKÖ'nün Kara Eylül olaylarıyla birlikte Ürdün'den çıkarılması sonucu, bu sayı daha da artarak 1975'te 300.000'i aştı. Bugün tüm Filistinli mültecilerin yaklaşık % 10'u Lübnan'da bulunmaktadır ve 400.000'den fazla Filistinli mülteci Lübnan nüfusunun yaklaşık % 10'unu oluşturmaktadır. Bunların yarısından fazlası ülkedeki 12 kampta yaşamaktadır.⁷⁸

Lübnan hükümeti uyguladığı politikalarla mültecilere karşı adeta savaş açmıştır. Lübnan'ın amacı, iç savaşın ve İsrail işgalinin en büyük sorumlusu olarak görülen Filistinlilerin kalıcı olarak Lübnan'a yerleşmelerini engellemektir. Lübnan'ın Filistinli mültecileri oldukça zor hayat şartları altında, pek çok haktan yoksun bırakması ve ayrımcılığa tabi tutması, ülkeye uluslararası politikada sert eleştirilerin yöneltilmesine neden olmaktadır.

⁷⁵“Lebanon: CivilWar (1975-1991)”, <http://www.globalsecurity.org.>, (29.12.2011)

⁷⁶“ABD ile İlişkiler”, <http://lubnan.ihh.org.tr/index.html.>, (29.12.2011)

⁷⁷NeliaHyndmanRizik, “On BeingHonkey-Lebanese: The Inter-RacialAnd Inter-CulturalExperience Of 3rd and 4th GenerationLebanese-Americans”, Politics, CultureandtheLebanese Diaspora, Paul Tabarand Jennifer Skulte-Ouaiss (ed.),Cambridge Scholars Publishing, England, 2010. s. 12.

⁷⁸“Lebanon: CivilWar (1975-1991)”, <http://www.globalsecurity.org.>, (29.12.2011)

Bunun yanında, son dönemde Lübnan'ın mültecilere yaklaşımı giderek yumuşama eğilimindedir.⁷⁹

Sünniler ve Dürziler Filistinlilerin mücadelesini desteklerken, özellikle Maruniler ve Şiiler Filistinlilere karşı çıkmaktaydı. Çünkü Maruniler ve Şiiler Filistinlileri, Lübnan'ı İsrail'le savaşa sürükleyen, zaten hassas olan nüfus dengesini Sünni Araplar lehine değiştiren ve Arap ülkelerinin Lübnan siyasetine müdahale etmelerine yol açan bir etken olarak görüyorlardı. Bunun da ötesinde onların gözünde Filistinliler kendi geleceklerine yönelik bir tehditti.

Lübnan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra, iç siyasi mücadelelerden dolayı, Lübnan Ordusu'nun küçük ve zayıf tutulmasına çalışıldı. İç savaş patlak verdiğinde Lübnan Ordusu buna engel olacak güçte değildi. Ancak her grubun kendi milis gücünü kurduğu bir ortamda, ordunun iç savaşı önleyebilmesi zaten mümkün değildi. Bu esnada, yaklaşık 20.000 kişilik Lübnan Ordusu'na karşılık, 40 farklı milis gücünün kaynakları yaklaşık 100.000 kişiye ulaşıyordu. Ayrıca mezhep grupları esasına göre yapılandırılan ordu, iç savaş sırasında parçalanmış, askerler mensubu oldukları mezhebin milis gücüne katılmışlardır.⁸⁰

Lübnan'daki çatışmalar bu haliyle sadece bir iç savaştan ibaret değildi. Aynı zamanda bölgedeki güç dengesini kendi lehine çevirmek isteyen ülkeler için, bölgesel bir güç mücadelesiydi. Çatışmalarda ülkeyi terk edenlerin sayısı ülke nüfusunun % 20'sine denk gelen 700.000'e ulaşmıştı. Ayrıca, çoğunluğu İsrail işgali altındaki Güney Lübnan'dan olmak üzere, 600.000'den fazla kişi ülkenin daha güvenli kesimlerine göç etmek zorunda kaldı.⁸¹

Marunilerle yakın ilişkiler kuran İsrail'in iç savaş sırasında Lübnan'a yönelik temel hedefleri, FKÖ'yü ve Suriye askerlerini bölgeden çıkarmak ve kendisiyle işbirliği yapacak bir hükümeti Lübnan'da işbaşına getirmektir. Bu amaçla, 1976'dan itibaren, FKÖ varlığına karşı çıkan Hıristiyan gruplara maddi desteğin yanı sıra, askeri eğitim de verdi. İsrail uluslararası hukuka ve BM kararlarını aykırı olarak, Lübnan'ı ilk kez 1978'de işgal etti, ardından 1982'den itibaren 18 yıl boyunca işgal altında tuttu. Mayıs 2000'de, 1967'de işgal ettiği Şıba Çiftlikleri hariç işgal ettiği Güney Lübnan'dan çekilmek zorunda kaldı. İsrail'in çekilişini takiben, bölgeye Lübnan güvenlik güçleri ve Hizbullah yerleşmiştir. Bugün Lübnan İsrail'i tanımamaktadır ve iki ülke arasında diplomatik ve ticari ilişki yoktur.⁸²

Suriye iç savaşın başlangıcından beri, diplomatik ve askerî açıdan duruma dahil olan tek dış oyuncudur ve Lübnan üzerinde büyük çıkarları vardır. İç savaşın bitiminde, 1991'de Suriye ve Lübnan arasında imzalanan Savunma ve Güvenlik Paktı, iki ülke arasında çok güçlü bir bağ kurdu. Öyle ki bu bu pakt sayesinde, iki ülkenin güvenlik kurumları birbirine bağlandı, Suriye Lübnan'ın içişlerine tam olarak müdahale olanağına kavuştu ve üstelik Lübnan polisine ait yetkilerin bir kısmını da Suriye istihbaratı yerine getirmeye başladı.

⁷⁹ "Temel Hak ve Hürriyetlerde Son Durum", <http://lubnan.ihh.org.tr/index.html>, (29.12.2011)

⁸⁰ "İç Savaşın Sebepleri", <http://lubnan.ihh.org.tr/index.html>, (29.12.2011)

⁸¹ "İç Savaşın Etkileri", <http://lubnan.ihh.org.tr/index.html>, (29.12.2011)

⁸² Harris, a.g.e., s. 212.

Suriye Lübnan'daki statükonun bozulmasını kendisine yönelik bir tehdit olarak algılıyordu. Bu yüzden, mezhep gruplarıyla kurduğu geçici ittifaklar sayesinde, bir grubun diğerleri üzerinde üstünlük sağlamasına izin vermeyerek, mevcut durumu korumaya çalıştı. Suriye Lübnan'ı "Büyük Suriye" hedefinin bir parçası olarak görüyordu. Statükonun bozulması ve Lübnan'ın parçalanması durumunda, Marunîler dolayısıyla İsrail ve Batılı güçlerin müdahalesi kaçınılmaz olacak ve Suriye kontrolü kaybedecekti.

Bu durum Arap-İsrail çatışmasında güç dengesinin İsrail lehine dönmesi anlamına geliyordu. Ayrıca Golan Tepeleri'ni işgal altında tutan İsrail'in Lübnan'ı da denetimi altına alması, stratejik üstünlüğün İsrail'e geçmesine ve Suriye'nin güvenliğinin tehlikeye atılmasına neden olacaktı. Öte yandan, Suriye Lübnan'daki çatışmaların kendi ülkesindeki mezhep mücadelesini kışkırtmasından çekiniyordu. İç savaşta doğrudan rol oynayan Suriye'nin yakın ilişkiler içinde olduğu İran da bu savaşta etkili olan bir diğer bölge ülkesiydi. 1979 Devrimi'nin ardından, İran diğer ülkelerdeki Şiilere yöneldi, büyük bir Şii nüfusu barındıran Lübnan'da başta Hizbullah olmak üzere pek çok Şii gruba maddi yardımda bulundu ve onları cesaretlendirdi.

Hariri suikastı Suriye iç politikası ve Beşar Esad iktidarı açısından bir dönüm noktasıdır. Hariri suikastı ve arkasından gelen siyasi cinayetler zinciri, Beşar Esad'ı ve Suriye'nin Lübnan'daki varlığını dünya gündeminin ilk sıralarına oturttu. Başbakanlık yıllarında açık ya da örtülü olarak Suriye karşıtı söylemlerde bulunmayan Refik Hariri, Cumhurbaşkanı Emil Lahud'un görev süresinin uzatılmasına karşı çıkıp istifa ettikten sonra, Suriye karşıtı cepheye katıldı. Suriye karşıtı cephe; Refik Hariri liderliğindeki Sünni Müslümanlar, eski Genelkurmay Başkanı Michel Aoun liderliğindeki Marunî Hıristiyanlar ve Velid Canbulat liderliğindeki Dürzilerden oluşuyordu.⁸³

2005'teki genel seçimler, Hariri suikastına gösterilen büyük tepkinin de etkisiyle, Refik Hariri'nin oğlu Saad Hariri liderliğindeki Suriye karşıtı cephenin 128 sandalyeden 78'ini almasıyla sonuçlandı. Saad Hariri Maruni lider Solange Cemayel, Falanjist milislerin lideri Samir Geagea ve Dürzi lider Velid Canbulat gibi isimlerin desteğini alarak, Suriye karşıtı cepheyi zafere taşıdıktan sonra, eski Ekonomi Bakanı Fuat Siniora'yı Başbakan olarak önerdi ve yarısı Müslüman yarısı da Hıristiyan olan bir hükümet kuruldu.⁸⁴ Böylece Hariri suikastının ardından, Lübnan'ı daha bağımsız bir geleceğe taşıyacak olan yeni bir Lübnan yönetimi ortaya çıkmıştır. ABD açısından Hariri suikastının en büyük sonucu, suikastın ABD'nin eline Suriye'yi sürekli baskı altında tutacak ve Esad iktidarını iç politikada yıpratmak için yeni bir koz vermesidir.

Türkiye-Lübnan ilişkileri, Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerindeki soğukluğa paralel bir seyir izledi. Kıbrıs sorununda Lübnan'ın Rumları desteklemesi, Türkiye'nin iç savaşa ve ardından İsrail işgaline duyarsız kalması da ilişkilerde kopukluğa neden oldu. Ayrıca, Lübnan topraklarındaki Bekaa Vadisi iç savaş esnasında ve sonrasında, başta ASALA ve PKK gibi Türkiye'ye karşı mücadele veren pek çok terör

⁸³"Lineup of Lebanon's New Cabinet", Ya Libnan, 20 July 2005, http://yalibnan.com/site/archives/2005/07/lineup_of_leba.php, (29.12.2011)

⁸⁴Athoğlu, "Lübnan'da Demokratikleşme ve Güvenlik İkilemi: Sedir Devrimi ve Suikastlar", s. 323.

örgütünün merkezi olmuştur. Bu durum Türkiye-Lübnan ilişkilerini de olumsuz yönde etkilemiştir. Taif Anlaşması'ndan itibaren, Lübnan dış politikasının Suriye dış politikasına bağımlı hale gelmesiyle birlikte, Suriye, Türkiye-Lübnan ilişkilerini belirleyen bir etken olmuştur.

Lübnan hükümetinin isteği üzerine ve BM Güvenlik Konseyi'nin kararı kapsamında, Birleşmiş Milletler Güney Lübnan Geçici Gücü (UNIFIL) Mart 1978'den bu yana Güney Lübnan'da görev yapmaktadır. İsrail ile Hizbullah arasında ateşkesi sağlamak üzere Ağustos 2006'da alınan BM kararı ile UNIFIL'in asker sayısı 15.000'e çıkarılmış ve görev tanımı da genişletilmiştir. Bu güce Türkiye de deniz kuvvetleri unsurlarıyla katkıda bulunmaktadır.

Sonuç

1920'den sonra kurulan diğer Arap devletleri gibi, Lübnan da Batılı güçler tarafından kurulan yapay bir devlettir. Lübnan'daki bitmek bilmeyen istikrarsızlık ve kargaşa ortamının nedenlerinden biri de budur. Her türlü dış müdahaleye açık olan Lübnan'da, iç gelişmeleri genellikle bölgesel ve uluslararası ortam şekillendirmektedir. Bir zamanlar "Ortadoğu'nun İsviçre'si" olarak adlandırılan Lübnan ve özellikle başkent Beyrut, iç savaşta harabeye çevrilmeden önce, bölgenin önemli bir ticaret ve bilim merkeziydi. Ancak sonu gelmez iç savaş, zaten hassas bir iç dengeye sahip olan Lübnan'ı ve özellikle Beyrut'u cazibe merkezi olmaktan uzaklaştırmıştır.

Fransa'nın Osmanlı mirası olan Lübnan ve Suriye toprakları üzerindeki temel stratejisi "böl ve yönet" politikasıdır. Fransa Lübnan'ın çok kültürlü yapısından faydalanarak, ülkede hassas siyasi dengeler kurmayı özellikle hedefledi. Bu yolla bölgedeki Arap milliyetçilerine karşı kendi güç dengelerini gözeterek, Hıristiyan bir Lübnan yaratmak istedi. Ülkedeki Fransız çıkar politikaları tarih boyunca genellikle Maruniler üzerinden yönlendirildi. Özellikle Hariri suikastının ardından, Lübnan ve Suriye siyasetine doğrudan dahil olmaya başlayan Fransa, Lübnan'daki geleneksel müttefiki Maruniler üzerinden Lübnan'daki nüfuzunu arttırmayı amaçlamaktadır.

Lübnan'da Şubat 2005'te gerçekleştirilen ve Lübnan eski Başbakanı Refik Hariri ile birlikte, yirmiden fazla kişinin ölümüne yol açan suikast girişimi, Lübnan ve Ortadoğu tarihinin en önemli dönüm noktalarından biridir. Bu suikast sonuçları itibarıyla, bölgesel barış ve güvenliği tehlikeye atan ve Lübnan'ı iç savaşın eşiğine getiren tarihi bir olaydır. Hariri suikastı Lübnan içinde ve dışında büyük bir tepkiye yol açınca, bu tepki kısa sürede başta ABD olmak üzere küresel aktörler ve BM'nin bazı soruşturma raporlarıyla, Suriye'nin Lübnan'daki işgaline odaklanmıştır. Suikastı Suriye yönetiminin planladığı iddia edilmiş ve bu nedenle Suriye üzerinde büyük bir uluslararası baskı kurulmuştur.

Suikasttan sonra en büyük şüpheli olarak hedef alınan Suriye, Hariri suikastı ve Lübnan'daki askeri varlığı gibi suçlamalar karşısında sanık sandalyesinde savunmasını yapan bir ülke görüntüsü çizmiştir. Diğer taraftan, İsrail'in daha önce Lübnan'ı terk etmesi Suriye'nin Lübnan'daki varlığını sorgulanır hale getirmiştir. Baskılar sonucunda, Suriye 1976'dan beri sürdürdüğü Lübnan'daki askeri varlığını sona erdirmek zorunda kalmıştır.

Bununla birlikte, Suriye'nin İsrail'in Golan Tepelerini işgaline karşılık bir koz olarak tuttuğu Lübnan'daki varlığını kaybetmesi, Suriye'nin bölgedeki siyasi ve ekonomik gücünü azaltan bir gelişme olmuştur. Bu olay Lübnan'ı milli bir dava olarak algılayan Suriye halkı üzerinde, psikolojik bir etki bırakmıştır. Dolayısıyla Suriye'nin suikasttan yaklaşık iki buçuk ay sonra Lübnan'dan çekilmesi, Hariri suikastının en büyük sonucudur. Hariri suikastının Lübnan iç politikasındaki en büyük siyasi etkisi ise, suikasta kadar ortak hareket edememiş olan Suriye karşıtı grupların birleşerek, "Bağımsız Lübnan Hareketi" zemininde Mayıs 2005'teki genel seçimlere katılması olmuştur.

Uluslararası toplumun Suriye'ye karşı 1559 No'lu BM Kararı'na dayanarak yönelttiği suçlamalar, talepler ve tehditler, aslında Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesinin esas nedenidir. Lübnan'daki dev protesto gösterileri Suriye üzerindeki uluslararası baskının bir parçası gibi rol oynamış, işgalin sona erdirilmesinde dolaylı yoldan pay sahibi olmuştur. Mayıs 2000'de İsrail'in Güney Lübnan'dan çekilmesi ve Nisan 2005'te Suriye'nin Lübnan'dan askerlerini çekmesiyle birlikte, Lübnan kendi toprakları üzerinde egemen bir devlet olarak, uluslararası alanda yeniden yer almaya başlamıştır.

ABD yönetiminin Suriye'ye baskısı, ABD'nin Irak'ı işgaline sert tepki gösteren Fransa'nın Suriye konusunda ABD ve İngiltere'yle ortak hareket etmesi, Suriye İçişleri Bakanı Gazi Kenan'ın şüpheli intiharı, Suriye Devlet Başkan Yardımcısı Abdülhalim Haddam'ın Beşar Esad'ı suçlayan sözlerinden sonra Baas Partisi'nden ihraç edilmesi, Samir Kasir, George Hawi, May Şıdyak ve Gibran Tueni'nin arabalarına yerleştirilen bombayla öldürülmeleri gibi seri siyasi cinayetler, BM Savcısı Mehlis'in raporundan çıkarılan Esad'ı suçlayan bölümlerin basına sızdırılması ve Mehlis'in tanıklarından Hüssam Tahir Hüssam'ın Suriye'ye kaçıp kendisine tehditle ifade verdirildiğini iddia etmesi, Hariri suikastının siyasileştiğini, istihbarat örgütlerinin suikastta önemli rol oynadığını ve suikastın tam olarak aydınlatılmasının zorluğunu göstermektedir.

BM Uluslararası Lübnan Özel Mahkemesi'nin yürüttüğü soruşturmada, Hariri suikastını düzenlemekle suçlanan Hizbullah örgütü, suikast sonrası dönemde, Lübnan'daki siyasi zeminini giderek güçlendirmiş ve Lübnan dış politikasındaki ağırlığını da arttırmıştır. Hizbullah Temmuz 2006'da Güney Lübnan'da İsrail'le giriştiği savaştan, Lübnan milliyetçisi bir algı yaratıp güçlenerek çıkmıştır. İsrail'le mücadelede devlet içinde devlet gibi hareket eden örgüt, bölgedeki saygınlığını arttırmıştır. Lübnanlıların çoğu İsrail'le mücadelesi yüzünden, Hizbullah'ı meşru ulusal bir güç olarak görmektedir. Suriye yönetiminin İran'la yakın ilişkileri, Suriye-İran-Hizbullah ekseninde İsrail karşıtı bir cepheyi meydana getirmektedir.

ABD suikasttan sonra Fransa'yla birlikte baskılarını yoğunlaştırıp, Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesine öncülük ederek, kendine tehdit olarak gördüğü ve uluslararası sistemden tecrit etmeye çalıştığı Beşar Esad Suriye'sine ağır bir darbe vurmuştur. ABD'nin bu girişimlerde öncü bir rol üstlenmesi, İsrail'in bölgesel güvenliği açısından yapılan stratejik bir hamledir. Tüm bu gelişmeler Büyük Ortadoğu Projesi çerçevesinde, Ortadoğu'yu yeniden şekillendirme doğrultusundaki Amerikan politikalarının tamamlayıcı bir unsurudur.

ABD Lübnan'daki Suriye karşıtı büyük gösteriler yoluyla elde edilen siyasi kazanımları, Gürcistan'daki "Kadife Devrim" ve Ukrayna'daki "Turuncu Devrim" sürecinin Ortadoğu'daki yansıması olarak gösterdi. Bu çerçevede, Lübnan'daki gelişmeler ABD yönetimi tarafından, Ortadoğu'da Irak'la başlayan demokratik değişimin bir devamı olarak yansıtıldı. ABD ve bazı Batılı yönetimlere göre, böylelikle Irak'la birlikte Lübnan'ın da özgürleştirilmesinin önü açılıyordu.

Bu sırada, Batılı ülkeler gibi Suriye karşıtı Lübnanlılar da bir halk devrimi yaptıklarını düşünüyorlardı. Ancak buna benzer inanışlar bazı gerçekleri göz ardı eden eksik yaklaşımlardır. Lübnan'daki gelişmeler bir halk devrimi niteliğinde değildir. Hariri suikastının ardından yaşanan bir yıllık dönem, sadece tam bağımsız bir Lübnan için yapılan girişimleri değil, aynı zamanda bir suikastlar zincirini de kapsayan tehlikeli bir süreç olmuştur.

Lübnan'da bulunan tüm siyasi grupların, dış müdahalelere fırsat vermeyecek şekilde, ulusal bir yönetimin oluşturulması konusunda anlaşmaları gerektiği bir gerçektir. Aksi takdirde, Lübnan içinde bulunduğu çalkantılı dönemi aşamayacak ve siyasi nüfuz el değiştirebilecektir. Bu olasılık gerçekleşirse Lübnan yeniden iç savaş günlerine geri dönme tehlikesiyle karşılaşacaktır. İstikrarlı, güvenli ve dış müdahalelerden uzak tam bağımsız bir Lübnan için Hariri suikastının tam olarak aydınlatılması zorunludur.

Kaynakça

AMR, Ahmet, "Honoring Rafik Hariri's Legacy", <http://www.dissidentvoice.org/Feb05/amr.htm>.

ARIEF, Irwin, "New Mehlis Report and Syria", <http://www.reuters.com/13/December/05>.

"Assassination of Hariri", <http://www.free-lebanon.com/LFPNews/2005/March/01.html>, 10 April 2005.

ATLIOĞLU, Yasin, "Lübnan'da Demokratikleşme ve Güvenlik İkilemi: Sedir Devrimi ve Suikastlar", Büyük Ortadoğu Projesi, Atilla Sandıklı ve Kenan Dağcı (ed.), Tasam Yayınları, İstanbul, 2006.

....., "Lübnan'da Yeni Dönem ve Suikastlar", <http://www.tasam.org/modules.php?name=News=196>.

....., "Mehlis Raporu Sonrası Suriye", <http://www.tasam.org/modules.php?name=News=187>.

....., "İkinci Mehlis Raporu Ne Getirdi?", <http://www.tasam.org/modules.php?name=206>.

....., "Refik Hariri Suikastı ve Suriye", <http://www.tasam.org/Modules.php?name=78>.

"ABD ile İlişkiler", <http://lubnan.ihh.org.tr/index.html>, (29.12. 2011)

"Biography: Refik Hariri", <http://www.rhariri.com/general.aspx?=Biography>.

"Bolton: Hariri Suikastı Raporu Kaygı Verici", <http://www.voanews.com/turkish/archive/2005-12-13.cfm>.

BRINKLEY, Joel, "Pro-Syria Official Survives Latest Lebanon Car Bombing", New York Times, 13 September 2005.

- BRUMBERG, Daniel, *"Lebanese Civil War"*, Microsoft Student, Redmond, Microsoft Corporation, Washington, 2008.
- CAN, Melih, "Suriye Derin Devleti Üzerindeki Hariri Hayaleti", *Zaman*, 6 Kasım 2005.
- ÇONGAR, Yasemin, "Lübnan İçin İttifak", *Milliyet*, 4 Nisan 2005.
....., "İki Rapor Arasında Şam", *Milliyet*, 24.10.2005.
- DAKROUB, Hussein, and Sam Ghattas, "UN Investigator Calls Beirut Assassins Professional", *New York Times*, 15 March 2006.
- DARWISH, Adel, "Rafik Hariri: Mr. Lebanon and His Futuristic Look", http://www.mideastnews.com/hariri_05.htm.
- DAWAHARE, Michael D., *Civil Society and Lebanon*, Brown Walker Press, Florida, 2000.
- EL-NAGGAR, Mona, "Car Bomb Kills Another Anti-Syria Politician in Beirut", *New York Times*, 15 September 2005.
- FIRRO, Kais, "Suriye, Lübnan ve İsrail'de Dürziler", Milton J. Esman ve Itamar Rabinovich (der.), *Ortadoğu'da Etnisite, Çoğulculuk ve Devlet*, Zafer Avşar (çev.), Avesta Yay., İstanbul, 2004.
- GHATTAS, Kim, "UN Hariri Panel Questions Assad", *New York Times*, 25 April 2006.
....., "Lebanon's Groundbreaking Tribunal Chief UN Investigator Brammertz", *BBC News*, 21 April 2006.
- HADDAD, Simon, "The Relevance of Political Trust in Postwar Lebanon", *Citizenship Studies*, Vol. 6, No. 2, 2002.
"Hariri Suikastında İlk Kurban Gazi Kenan Oldu", http://levantwatch.blogspot.com/2005_10_01.archive.html.
- HARRIS, William, *Levant: Bir Kültürler Mozaiği*, Ercan Ertürk (çev.), Literatür Yay., İstanbul 2005.
- HATOUM, Majdoline, "International Officials Welcome UN report on Hariri Killing", <http://www.dailystar.com.lb/article.asp=22994>.
- HOGUE, Warren, "UN Cites Syria as Factor in Lebanese Assassination", *New York Times*, 25 March 2005.
"İç Savaşın Sebepleri", <http://lubnan.ihh.org.tr/index.html>, 29.12. 2011.
"İç Savaşın Etkileri", <http://lubnan.ihh.org.tr/index.html>, 29.12. 2011.
- KAZTMAN, Kenneth, "Terörizm: Ortadoğu'da Terör Örgütleri ve Terörü Destekleyen Devletler", Mevlüt Tikenci (çev.), *Avrasya Dosyası*, C:3, Sayı:2, 1996.
- KRAYEM, Hassan, "The Lebanese Civil War and The Taif Agreement", *American University Of Beirut*, <http://www.aub.edu.lb>, 29.12.2011.
- Laçiner, Sedat, "Suriye, Hariri Suikastı ve Ambargo", <http://www.turkishweekly.net/turkc/yorum=179>.
"Lebanon: Civil War (1975-1991)", <http://www.globalsecurity.org>, 29.12.2011.
- MC ELROY, Damien, "Hariri's Assassin Traveled to Syria, Iraq", *London Sunday Telegraph*, 10 April 2005.
- MACFARQUAHAR, Neil, "Behind Lebanon Upheaval, 2 Men's Fateful Clash", *New York Times*, 20 March 2005.

- MEKHENNED, Souad, “*Lebanese are Charged in Killing of Former Premier*”, New York Times, 13 October 2005.
- O’BALLANCE, Edgar, *Civil War in Lebanon 1975-1992*, St. Martin’s Press, New York, 1998.
- ODEH, B.J., *Lübnan’da İç Savaş*, Yavuz Alogan (çev.), Belge Yay., İstanbul, 1986.
- PANEL, Ian, “*Lebanon*”, BBC News, http://news.bbc.co.uk/middle_east/595.stm.
- RIZIK, Nelia Hyndman, “*On Being Honkey-Lebanese: The Inter-Racial And Inter-Cultural Experience Of 3rd and 4th Generation Lebanese-Americans*”, *Politics, Culture and the Lebanese Diaspora*, Paul Tabarand Jennifer Skulte-Ouais (ed.), Cambridge Scholars Publishing, England, 2010.
- “*Sakra’ya Hariri Suikasti İçin Baskı Yapılmış*”, Zaman, 10 Kasım 2005.
- SHARP, Heather, “*Assassination of Hariri*”, BBC News, <http://www.bbc.co.uk/news/story/2006/04/brammerts.shtml>.
- SLACKMAN, Michael, “*As Syria’s Influence in Lebanon Waxes*”, New York Times, 19 January 06.
- “*Suriye’ye Çifte Saldırı*”, <http://www.evrensel.net/dunya.html>.
- “*Temel Hak ve Hürriyetlerde Son Durum*”, <http://lubnan.ihh.org.tr/index.html>, 29.12.2011.
- “*The Brammertz Report*”, Third Report of the IIC Established Pursuant Security Council Resolutions 1595, 1636 and 1644, New York, 15 March 2006.
- The Head of the UN Team Investigating the Assassination of Ex-Lebanese Prime Minister Refik Hariri, *Detlev Mehlis Report*, New York, 20 October 2005.
- The Head of the UN Team Investigating the Assassination of Ex-Lebanese Prime Minister Refik Hariri, *The Fitzgerald Report*, United Nations, New York, 24 March 2005.
- “*Timeline: Lebanon*”, BBC News, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle-east/country_profiles.
- TREVELYAN, Laura, “*Assassination of Ex-Lebanese Prime Minister Refik Hariri*”, BBC News, <http://www.bbc.co.uk/news/story/2006/01/hariri.shtml>.
- VURMAY, Miray, “*Beyaz Saray’ın Ortadoğu Senaryosunda 2. Perde*”, <http://www.tusam.net/makaleler/07/03/2005>.
-, “*Hariri Raporu Açıklandı*”, <http://www.tusam.net/makaleler/20/10/2005>.
- ZOEPEF, Katherine, “*Syrian Witness in U.N. Inquiry On Beirut Killing*”, New York Times, 29 November 2005.